یازیجی و داغیدیجی:

شوقی بکتوره

طوطای کوی قریم اوجالار تەربیه
تەخنیکومی مدیر معاونی و
تاتار تیلی اوجاسی

تاتارچا صارف، ناحو

ـ اوقو ایشلری، علمی هیئتی
ـطارافیندان تصدیق بولدی.

طوطای کوی ـ ۱۹۲۳

V.N. Karazin Kharkiv National University
00527817

577469

باشلانغیچ

۱ ـ توشونجه و ایسته کله‌رین آ گلاتماق ایچون بیر خلقنك قوللانغان سوزله‌رینك هپسنه بیرده‌ن «تیل ـ لسان» دیله‌ر.

۲ ـ تیلده کی سه‌سله‌رنی: فونه‌تیکا، سه‌سله‌ر علمی، ته‌شکه‌ره، آییرا.

۳ ـ سه‌سله‌رنك یازیلو شه کلین «املا» اویره‌ته.

٤ ـ سوزله‌رنی بیره‌ر بیره‌ر ته‌شکه‌ریب، آ گلاتیش، و یاصالیشلارینا کوره چه‌شیتله‌ر که بولکه‌ن «فه‌ن» گه (صارف) دیله‌ر.

٥ ـ توشونجه وایسته کله‌رنی آ گلاتماق ایچون سوزله‌رده‌ن یاصالغان «جمله» له‌رنی و اولارنك بیر بیرله‌رینه بولغان مناسبه‌تله‌رین ته‌شکه‌ر که‌ن «فه‌ن» که‌ده «ناحو» دیله‌ر.

٦ ـ تاتارنك دااوزینه ماخصوص بیرتیلی، تیل قاعده‌له‌ری، قانونلاری، یاخشی، یامان أوز تیلنده‌ن طوغان، طووایاتقان بیر أدبیاتی بولغانندان بیزشوتیلنك أوز قاعده و قانونلارینا کوره بو کتابنی توزدك، أمگه‌ك یازغاندان، یاردیم اوقوغاندان.

Центральна Наукова
БІБЛІОТЕКА при ХДУ
Інв. №
57769
59

Шавки Бектуре.

Грамматика татарск. яз.

Путий-Кой, 1923.

татарск. яз. (Крымск.).

تاتارچا صارف

سەس ـ حارف

١ ـ تاتارچادا اوتوز دورت دانه سەس شه كللەر كه بار در.
سەسلەرنى كوستەر كەن شه كللەر كه « حرف » ديلەر
آ) آ. و. و. ى. ـ و. و. ى. ه
.é .i .u .eu ـ .ы .ou .o .a

ب) ب. پ. ت. ج. چ. خ. د. ر، ز. ژ. س. ش
ص، ط. غ. ف. ق. ك. ك. ڭ. ل. م. ن. و. ه. ى.

٢ ـ بونلاردان باشقا آلتى سەس دها بار در. بونلار
يالكز عربجه سوزلەرده طابيلير. ث. ح. ذ. ض. ظ. ع.

---

٣ ـ تاتارچادا سەسلەر « صاغلام »، « صاغر » اولماق
اوزره أكيگه بولونەلەر.

٤ ـ صاغلام: آغيزدان چيققاندا بولونمى، طوقلوقماى
چيققان سەسلەر كه « صاغلام سەس » ديلەر. (٨) دانەدر.
يوقاردا (آ) حرفيمەن كوستەرلدى.

٥ ـ آغيزدان چيققانداء آغيزنك بيرده بير يەرندە
طوتلوغوب چيققان سەسلەر كه « صاغر » ديلەر. (٢٦ ـ ٦)
دانەدر. يوقاردا (ب) حرفيمەن كوستەرلدى.

سەس: جيكەر اريمزدەن قوولغان هاوانك بوغازدا كى سەس يەللەرينە تيميب
اوندان چيققان جا كفرونك قولاققا كەلووينە سەس ديلەر.

صاغلام سەسلەرنك بولونوشى

٦ ـ صاغلام سەسلەر، قالين سەسلەر، اينجه سەسلەر
دەب اكيگه بولونەلەر:

قالينلار:	آ / آت	و / اوراق	و / قوروم	ى / جيل
اينجەلەر:	و / سوت	و / كوز	ى / بيل	ه / بەل

صاغير سەسلەرنك بولونوشى

٧ ـ صاغير سەسلەر طوتلوغرب چيققان يەرلەرينە كره:
آتى غا بولونەلەر:

دوداق سەسلەرى:	ب. پ. و. ف (م) ى.
تيش سەسلەرى:	ت. د. ز. س. (ن) (ث. ذ)
طاكسناى سەسلەرى	ج. چ. ژ. ش. ص. ط. ك. گ. (ض. ظ)
طاناو (گەكيز) سەسلەرى	ڭ (م. ن.)
بوغاز سەسلەرى:	خ. غ. ق. ه. (ح. ع)
تيل سەسلەرى:	ل. ر.

أجيك

٨ — سەسلەر آغیزدان چیققاندا، صاغلام سەس صایی
بولونوب چیقالار: سوز کەلیمی: آت. آ — تا. آ — تا
ماق. کبی.سەسلەرنك بو، بولو کلەرینه « أجیك » دیلەر.

٩ — هەر أجیکده بیر صاغلام سەس، بیر، ایکی
اوچ صاغر سەس بولا. مثال: آ. آت. آرت. قارت.

١٠ — بیر سوزده بەقادار صاغلام سەس بولسا، ا
قادار أجیك بولور.

آت: بیر أجیکلی
آتا: أکی آجیکلی
آتاماق: اوچ أجیکلی

أزکی — آهنك

١١ — تاتارچا سوزلەرنك باش أجیکینك صاغلام سەسی
قالین بولسا. اوندان صوکغی اجیك و قوشاماتلار هپسی
قالین، أکەر اینجه بولسا، هپسی اینجه بولا. بوغا سوزنك
« أزکیسی — آهنکی » دیلەر. تاتارچانی اوقوغاندا، یازغاندا،
بو « أزکی » قانونی کوزدەن قاچماماق کەرەکدر.
مثال: قا — لین — لاش — دیر — ماق.

این — جه — لەش — تیر — مەك.

فایدا — بو أزکی که اویماغان سوزلەر: تاتارچاغا باشقا
تیلدەن کیرکەن سوزلەردر: مثال:

قا (قالین) لەم (اینجه) (عربجه)
که (اینجه) قاب (قالین) (« «)

سوز

١٢ — ماعنالی أجیکلەرکه « سوز » دیلەر. تاتارچا
(٧) یەدی چەشیت سوز باردر:
اسم، صیفات، آلماش، فعل، صایی آدی، قوشامات
(ادات)، مەچەو سوزلەر. « ظرف و ندا)

اسم

١٣ — بیروارلقنك (موجودات) أوزین، یا که أوزین
وجنسین بیلدیرکەن سوزلەرکه « اسم) دیلەر. (وارلق

وظیفه — تاتارچادا قاچ سەس باردر؟ حرف نەدر؟
سەسلەر قاچتما بولونه؟ ناصل؟ أجیك نەدر؟ بیر أجیکده
قاچ صاغلام سەس، قاچ دانه صاغر سەس بولوب بولور؟
مثاللەر طابیکز! أزکی نەدر؟ باشقا تیلدەن آلینغان سوزلەرنی
ناصل طانیرسکز؟ مثال کوستەریکز:

حایوان، انسان، اشیادان عبارتدر)

مثال: احمد، قوش، یاپراق، گوکل، یوره‌ك.

اسمله‌رنك بولونوشی

١٤ — اسمله‌ر أكیگه بولونه‌له‌ر: أوز اسمی (اسم خاص) جنس اسمی.

١٥ — بیر وارلق ته‌ك، آسه‌لت أوزی ایچون آتالغان اسمله‌ر که « أوز اسمی » دیله‌ر.

احمد: ته‌ك بیر كیشینك اسمیدر.

قریم: ته‌ك قریم ده که‌ن بیر یه‌رنك اسمیدر.

طوطای كوی: بیر كوینك ته‌ك اوزینی بیلدیره‌ر.

فایدا: بوتون انسان، مه‌مله كه‌ت، شهر، كوی، اوزه‌ن، داغ اسمله‌ری أوز اسمدر.

١٦ — بیر وارلقنك هم أوزین، هم جینسین بیلدیر که‌ن اسمله‌ر که « جنس اسمی » دیله‌ر. مثال:

طاش: طوپراق وارلغندان بیر جنسدر.

قوی: حایوان وارلغندان.

انسان: مخلوقلار « «

آصل و یاصاما اسم

١٧ — بیرسوز آصلنده اسم بولسا « آصل اسم » دیله‌ر.

احمد، طاش، طوپراق، كتاب، قارنداش.

١٨ — آصلیندا اسم بولمای، باشقا سوزله‌رده‌ن یاصالغان اسمله‌ر که « یاصاما اسم » دیله‌ر: بیاز — بیازلق قارا — قارالق، كبی.

ساده‌ـقوشما اسم

١٩ — اسم بیر سوزلی بولسا « ساده »، أكی بوتون سوزلی بولسا، « قوشما » دیله‌ر.

١ — مثال: یازی. موره كه‌ب. كاغد. مه كته‌ب.

٢ — مثال: طوطای كوی، چاطرطاو، آق‌مسجد، قاراصو. صو داولار. سوز نه‌در؟ قاچ تورلودر؟

پاینوزیلك ـ كوپلك

(مفرد ـ جمع)

٢٠ — پاینوزیلك: جنس اسمی. وارلقلاردان بیر دانه وارلق بیلدیرسه پاینوزیلك (مفرد) دیله‌ر.

اسم نه‌در؟ قاچقا بولونور؟ أوز اسم، جنس اسمی نه دیمكدر؟ آصل و یاصاما اسم نه‌در؟ ساده و قوشما اسم نه‌دای برلا؟

١ — اویره‌نجیك

به‌ش دانه أوز اسم، به‌ش دانه جنس اسمی اوچ دانه ساده، اوچ دانه قوشما اسم طابیگز.

مثال: كتاب: كتابلاردان بير دانه كتابنى آ كلا

طاش: طاشلاردان « « «

آغاچ: آغاچلاردان « « «

٢١ — بيردەن زياده وارلق بيلديركەن اسملەر

« كوپلك » ديلەر.

مثال: كتابلار: كتابلاردان بير كوب دانه كتاب

طاشلار: طاشلاردان « « «

آغاچلار: آغاچلاردان « « «

قوشلار: قوشلاردان « « «

٢٢ — قاعده: پاينوزيلكلەرنك صو كونا أز كى گه كور

(لەر-لار) كەلسه « كوپلك بولور. طاش.طاشلار » كبى

٢٣ — اوز اسملەرنك كوپليكى بولماى، لاكن

آسەلەت اسمەن كوپ وارلق آ كلاتيلماق ايسنەنكەنده بولا

احمدلەرگه باراماز. كيبى.

أسملەرنك بولوشى (اعرابى)

٢٤ — سوز آراسيندا اسملەرطابيلغان يەرلەرينه كوره

صوراولار؟ پاينوزيلك نەدر؟ كوپلك نەدر؟ كوپلك ناصل ياصالير؟

مثال كەتيريكز:

٢ — اويره‌تجيك: دەرس نەدر؟ نەچون دەرس اوقويشكز؟ سزنى اوقوتقان

اوجاغا قارشى دويغوكز نەدر؟ يازيكز؟

يەدى تورلى تورلەنەلەر. اسملەرنك بوتورلەنيشنه « بولوش » ديلەر.

كتاب، كتابنى، كتابقا، كتابدا، كتابدان، كتابنك، كتابى.

١ — آدلاوجى بولوش (مجرد) كتاب.

٢ — تاماملاوجى « مفعول به كتابنى

٣ — أونده‌وجى « مفعول اليه كتابقا

٤ — اورونلاوجى « مفعول فيه كتابدا

٥ — باشلاوجى « مفعول عن كتابدان

٦ — بايلاوجى « مضاف اليه كتابنك

٧ — بايلاوجى « مضاف كتابى

---

٢٥ — اسمنك آدلاوجى بولوشنه قوشولوب، سوز آراسندا اسملەرنى تورلەندير گەن « نى، كه، گه، قا، غا، ده، دا، دەن، دان — نك « ى » قوشاماتلارينا « بولوش » علامەتلەرى ديلەر.

اضافەت

٢٦ — بير اسمنك ماعناسين، أ كينجى اسمەن تاماملاو قاعده‌سنه « اضافەت » ديلەر.

سوز گەليمى: قاپى ده گەن‌ده تورلى قاپى آ گلاشيلا.

اوداقاپیسیمی؟أوی قاپیسیمی؟ آزبار قاپیمی؟ یاخشی آ گلاشیلمای
لاکین قاپی سوزینه : اودا، أوی، آزبارسوزله‌ری قوشولغاندا
ماعنا آچیق، طولی آ گلاشیلا.

٢٧ — اودا قاپیسی. ده‌میر قاله‌م، آلتون بیله‌زیك
بوندای قوشمالارغا « اضافه‌ت قوشماسی » دیله‌ر.

٢٨ — ماعناسی تاماملانغان اسمکه « بایلاوجی » اسمنك
ماعناسین تاماملاغان اسمکه « بایلانوجی » دیله‌ر.

٢٩ — تاتارچادا : بایلانوجی أوه‌ل بایلاوجی اسم صول
کله‌لیر: اودا (مضافلاغان) قاپی : مضافلانغان اسم .

٣٠ — بایلاوجی، اسمنك نه‌ده‌ن یاصالغانن بیلدیرسه
بایلاوجی اسم .آراسندا هیچ بیر قوشامات بولماز.
مثلا : ده‌میر قاله‌م، آلتون بیله‌زیك ، طاش دووار.

٣١ — بایلاوجی، اسمکه طاغیشیقلیلق، صاحبلك ماعناسی
به‌رسه‌لر، صو گلارینا « نك » قوشاماتی کله‌لیر.
اسم که‌ده « ی » قوشولور : احمدنك قالپاغی کیبی.

٣٢ — بایلاوجی ، اسمك آصلین، جنسن بیلدیرسه
یانغز اسمنك صو گونا «ی» قوشاماتی کله‌لیر: مثال : آرمود
آغاچی، آزبار قاپوسی، یوز قاراسی ، بالتا صابی کیبی .

صوراولار: اسمله‌رنك بولوشی نه‌در؟ قاچ‌تورلی بولوشی باردر: آدلاری نه‌در؟ علامه‌تله‌ری نه‌در؟ اضافه‌ت نه‌در؟ اضافله‌نکه‌ن سوزله‌رکه نه‌دیله‌ر؟ ناصل بولا؟ مثال وسته‌ریکز.

٣٣ — أوز اسم بولغاندا هیچ بیر قوشامات بولماز، طوطای کوی، محمود سلطان، قاره‌قاشیق. کیبی.

ته‌شکه‌رو — تحلیل

٣٤ — أجیك سوزمی؟ تو گولمی؟ سوز بولساده ناصل سوز؟ ناصل یاصالغان؟ نه حالده؟ ناصل بولوشدا بولغانین آیرد اتو گه « ته‌شکه‌رو — تحلیل » دیله‌ر.

مثال : طاش یووارلاندی، قارنداش صیندی، کتاب یاصیلدی، احمد اوقوی.

طاش : اسم،جنس اسمی، آصل،ساده، برنجی آدلاوجی بولوش
قارنداش: » » » » قوشما »
کتاب » » » » ساده »
احمد: » اسم آسه‌له‌ت اسم » »

ماعناداش سوزلر

٣٥ — سه‌سله‌ری باشقا، ماعنالاری بیر بولغان سوز له‌رکه ماعناداش سوزله‌ر دیله‌ر : طاپ، ایز، أثر کیبی

توب — مادهٔ اصلیه

---

٢ — اوبره‌نچیك
قارنداش نه‌در؟ قارنداشمان نه ایشله‌زر؟ نه‌دای قارنداشلار بیله‌سکز؟

٣٦ — بیر سوزده‌ن تورلی سوزله‌ر یاصالیر، بونلارنا
توپ یاقدان ماعنالاری بیر بیرینه یاقیندر. بوندای باش
سوزله‌ر یاصاماغا آصل بولغان سوز که « توب — جذر » دیله‌
طوزلا، طوزلاق، طوزجی، طوزلی، طوزسز کبی
بو سوزله‌رنك هپسی « طوز » أجیکینده‌ن یاصالم
نلار مونا بو « طوز » أجیکی « سوزنك توبی » در.

سوزله‌ر قورانداسی

٣٧ — بیر توبده‌ن چیققان سوزله‌رنك هپسینه بیرده
سوزله‌ر قورانداسی دیله‌ر.

توز، توزو، توزمك، توزوچی، توز کون، توزلا
توزلیمك. سوزله‌ری بیر قورانداردر.

٤ — اویره‌نچیك

— مه کتب نه‌در؟ مه کته‌بده قاچ اوجا، قاچ صنف، ه
صنفده قاچ طلبه بار؟ بو کون ناصل ده‌رس اوقودیکز
— یازغان سوزله‌ریکیز ایچینده اسمله‌رنی آییر
أتیکیز!

صوراولار: نه‌شکه‌رو نه‌در؟ ماعناداش سوزله‌ر نه دیمه‌کدر؟ مثال وسته‌ریکز
توب نه دیمه‌کدر؟ سوزله‌ر قورانداسی ده‌ب نه‌که آیتالار؟ بیر ماعنادا بیر قور
نداداں سوزله‌ر طاپیه‌جیز؟

— طوپراق، طاش، قارنداش، مه کتب، طلبه، کتاب،
یازق، اوجا، ده‌رس، قاپی، قالم شو سوزله‌رده‌ن اضافه‌ت
یاصا کز!

چه‌چك، جیکیت، سوز، کوزله‌ر، بیلکی، اسم،
حایوان، انسان، اوزه‌ن، صالغیر، چاطرطاو. بو سوزله‌رنك
یاینوزیلکله‌رینی کوپلك، کوپلکله‌رینی پاینوزیلك یاصا کز!

٥ — اویره‌نچیك

أکی بالا قیش کونی، صیجاق صوبا باشندا اوطور-
غالار لاف أته ادیله‌ر. بیر دانه‌سی قیشنی ماقتای، بیر
دانه‌سی قیش کونننده فوقاره‌له‌ر، آچلار، چپالاقلارینی
توشونوب آخ جاز (یاز) کله قویسا ئه‌دی دی. شونی اوزاتوب
یازیکیز؟

قیش کونننده تیله کم

— أزبه‌ر —

قارلار جاووب که‌تگه‌یدی
یه‌رنی آپپاق أتکه‌یدی
کون قیزدیریب آرتندان
بوزلار ایریب پتکه‌یدی

—

چەچە كلەنب ياپراقلار
يەشەرگەيدى. طوپراقلار
شيريل، شيريل آققايدى
بوزلاب قالغان چوقراقلار

—

شەن كونەشنك نورلارى
چاچيلغايدى يەرلەرگە
تورلى چەچەك قوقوسى
قوشولغايدى جەللەرگە

—

طوغاى بويى اوجەللەر
حەلبر جەلبر أسكەنده
آرووينمك بەتچيكين
صيپاى بەريب كەچكەنده

—

طوغايلقلار ايچنده
طيغيرغايدم. جاتقايدم
قيشدان قالغان قايغونى
جوره كيمدن آتغايدم

—

سوكدا قولان چونلەرده
جوورغايدم، چاپقايدم
قار كورتوگى آستندا
جويغان ايزيم طاپقايدم

—

آوەلەنب اوچقايدم.
چاطر طاونى آشقايدم
كەن صالغيرغا قوشولوب
دورت بير ياققا طاشقايدم

—

بير كورلەويك باشندا
جيرلاغايدم جيريمنى
كولدير گەيدم عصرلاب
شوجيلاغان قريمنى.

صيفات

٣٨ — بير وارلقنك توسون، حالين، ذەداى بولغانين بيلەبر كەن سوزلەر كە «صيفات» ديلەر صيفاتلار ناصل؟ ذەداى؟ سوراولارينا جەواب بولالار.

ناصل قارنداش؟ — قارا قارنداش

ناصل کتاب؟ — بویوك کتاب کبی

قاراء بویوك سوزلەری صیفاتدر.

مثال: جیکیت کیشی سوزندەن قایتماز. آتلی جایاود
کوپ جورەر. قیملداغان، قیر آتلار.

---

٣٩ — صیفات أکی تورلودر: آصل، یاصاما.

٤٠ — آصلندا صیفات بولغان سوزلەر کە «آصل
دیلەر: کوك، قاراء صاری، قویی، قالین، اینجە، طومالاق
یوکسەك، آلچاق، بویوك کبی

٤١ — آصلیندا صیفات بولمای، باشقا سوزلەردە
قاعدەمەن یاصالغان صیفاتلارغا «یاصاما» دیلەر: آت — آتوز
طاش — طاشلی، قوی — قویجی، فکر — فکرچەن، مسا
— مسافرچەن، کبی

صیفاتلق عالامەتلەری

٤٢ — آصلیندا صیفات بولماغان سوزلەر کە قوشولو
اولارنی صیفات أتکەن قوشاماتلارغا «صیفات عالامەتلەری
دیلەر. تاتارچادا صیفات عالامەتلەری پەك کوپدر.

لی: طاشلی، اوتلی، کوکەتلی، طوپراقلی.

سز: مەکتەبسز، آناسز، باباسز، کویسز.

لك، لق: اوربالق، کولەکلك، اوجالق، شاکردلك.

جی: تاتارجی، ملتجی، تیلجی انقلابجی.

غی، کی، قی، کی: جازغی ایش، قیشغی صوق، ایچکی،
کوزکی.

چەن، چان: مسافرچەن، اویجان، ملتچەن.

چەك، چاق: أرینچەك، اونوتچاق.

قان، کەن، غان، کەن: اونوتقان، کەتکەن، یازغان،
ورکەن.

داغی، دەکی: داغداکی، بورونغی، اویدەکی.

چ، کچ، غچ، تچ: آشیغچ سورتکوچ، آجیتقچ،
کوزکەچ.

صومالاق، مان: اوقومش صومالاق، بولامان.

ق. ك. کین: صینق، سورتوك، کەسکین.

اخطار:- دها پەك کوپ عالامەتلەری باردر.

صیفاتلارنك دەرەجەلەری

٤٢ — صیفاتلاردا دورت دەرەجە بار: ١) عادی صیفات،
) چاغیشدیرو صیفاتی، ٣) آزایتو صیفاتی، ٤) آرتدیرو
صیفاتی.

صیفات نەدر؟ قاچ تورنودر؟ نەدر؟ عالامەتلەری نەدر؟
پەش دانە آصل پەش دانە یاصاما صیفات طابیکز.

Центральна Наукова
БІБЛІОТЕКА при ХДУ
Інв. №
577969

٤٣ ـ عادی صیفات: بیر وارلقنك صیفاتینك بـ
قاراردا بولغانین بیلدیر کەن صیفاتلارغا دیلەر: قارا، بەیاز
قالین، اینجە، ماوی. کبی

٤٤ ـ أکی شینك صیفاتین بیر بیرینە تەنەشدیریز
بیرینك، او بیرینەدەن فەرقلی بولغانین بیلدیر کەن صیفاتلار
« چاغیشدیرو صیفاتی » دیلەر: سەنەککی کوزەلجە، بو بیر
چسر کینجە، بو، بوندان، قالینجا کبی.

٤٥ ـ بیر وارلقنك صیفاتینك عادی صیفاتدان
بولغانین بیلدیر کەن صیفاتلارغا « آزایتو صیفاتی » دیلەر.
صارغیلدم. صارغیلت، آقچیل، کبی

٤٦ ـ بیر وارلقنك صیفاتینك عادیدەن زیادە بولغانی
بیلدیر کەن صیفاتلارغا « آرتدیرو صیفاتی » دیلەر: الك قالی
جك بەیاز، قاپ قارا، طوس طومالاق. کبی

٤٧ ـ صیفاتلارنك کوپلوکی و بولوشلاری یوقد
٤٨ ـ بیر صیفات دائما بیر اسممەن بارابار بولو
صیفاتنك صیفاتلاغان سوزینە « موصوف » دیلەر: کەن باقج
یالابان کیشی، اوقومیش بالا، کبی

٤٩ ـ تاتارچادا صیفات باشدا، موصوف و صوك کەل
یوقاردا کی مثاللار.

٥٠ ـ صیفاتمان، موصوفنك أکیسنە بیردەن «صیفاتلی قوشما » دیلەر.

٦ ـ اویرەنچیك: قارنداش، مکتەب، کتاب، کوز، صاریق، چامور، یول، یورەك اسملەرین صیفات یاصاگز!

سادە ـ قوشما صیفاتلار

٥١ ـ بیر سوزلی صیفاتلارغا « سادە صیفات » دیلەر.
٥٢ ـ أکی سوزلی صیفاتلارغا « قوشما صیفات » دیلەر.

مثال: اوزون بویلی، قیصا آیاقلی.

---

٦ ـ اویرەنچیك

١ ـ صیفاتلاریمان بارابار بەش دانە أوی أشیاسی یتکز! شو صیفاتلارنك ضیدلارین طابیکز! بەش دانە صیفاتلی قوشما یاصاگز!

٧ ـ اویرەنچیك

طاووق نەدر؟ قایدا یاشار؟ ناصل جورەر؟ نە آشار؟ یل یەرینە نەسی باردر؟ نە فایدا کتیرەر؟

صوراولار: صیفات نەدر؟ قاچ تورلی و قاچ دەرجە صیفات باردر. عالامەلەری ؟ صیفاتلارك کوپلوکی و بولوشی بارمی؟ صلفاتنك صیفاتلاغان اسمنە نەدیلەر؟ صیفات دائما اسممەن بارابار آیتیلا؟ صیفاتمان، اسمنك کەوینە بیردەن اصل قوشما دیلەر؟

صیفاتنی تەشکەرو

قارا تاختا ـ بویالی قارنداش، اوقومش بالا

قارا: صیفات، آصل، ساده، عادی. تاختانك صیفاتی

بویالی: « یاصاما. ساده عادی. قارنداشنك صیفاتی

اوقومش: « « « بالانك صیفاتی

ضامیر ـ آلماش

٥٢ ـ بیر اسمنك یەرنده قوللانیلغان سوزلر گ

« ضامیر » دیلەر: سوز گەلیمی انسان لاف أتکەنده أوز آدی

آیتماز « مەن » دەر. سوز دیکلەگەنگە « سەن » او یەر

بولماغاندان سوز کەچکەنده « آدی آیتلب کەچکەن بول

« او » دەر.

مونا بو، مەن. سەن، او، سوزلەری ضامیردر.

٥٣ ـ تاتارچادا بەش تورلی ضامیر باردر:

١) شاخص ضامیرلەری: مەن، سەن، او.

٢) کورگەزو « : بو، شو. او

---

٨ ـ اویرەنچیك

قریم نەدر؟ ناصل یەردر؟ دونیانك قایسی کەسه کنده‌در

اخطار: اسم، صیفات. مەوصوفلارنی کوستەریکز!

٣) صیفاتلاو « : بولای، شولای، اولای

٤) بەلگیلەو « : هر، صایین، بوتون.

٥) صوراو « : کیم؟ قاچ، قاچان؟ کبی

٥٤ ـ بیر وارلقنك أوزین، شاخصین بیلدیر کەن ضامیرلەر گە « شاخص ضامیرلەری » دیلەر.

غائب : او ـ پاینوزیلك ـ اولار ـ کوپلك

دیکلەوجی :سەن « سیز «

سویلەوجی: مەن « بیز «

---

٥٥ ـ شاخص ضامیرلەرینك بولوشلاری:

غائب: او، اونی، اوغا، اوندا، اوندان، اونك، اوسی،

دیکلەوجی: سەن، سەنی، ساغا، سەنده، سەندەن، سەنك،

سویلەوجی: مەن، مەنی، ماغا، مەنده، مەندەن، مەنك.

٥٦ ـ بیر وارلقنی کورگەزو ایچون قوللانیلغان سوزلەرگە « کورگەزو ضامیرلەری» دیلەر.

مثال: بو کیشی، اویر، شو کتاب. کبی

٥٧ ـ بیر وارلقنك بللی بیر حالده بولغانین بیلدیر کەن ضامیرلەرگە « صیفاتلاو ضامیرلەری » دیلەر.

بولای، شولای، اوندای، بوندای، اولای. کبی

٥٨ ـ بیر وارلقنی آچیق بەلگیلەگەن ضامیرلەرگە

« بەلگیلەو ضامیرلەری » دیلەر: هر، هربیر، بوتون، هر
هیچ، أوز، صایین، آلایی، کبی

٥٩ — صوراو ایچون قوللانیلغان ضامیرلەر کە « صور
ضامیرلەری » دیلەر: نە؟ کیم؟ قاچ؟ قایدا؟ کبی

مثال: مەن آیتدم، سەن یازدك، او اوقودی. ب
کەلدك، سیز قایتدیکز، اولار اوطوردیلار،

مثال: بو قارنداشدر. او یازیدر. شو آغاچدر.

بولار. اولار. شولار.

مثال: شای اوطورما؛ بولای طوت، اوندای توکول

مثال: بوتون طلبه یوق. کون صایین اوقویمز. ه
کیشی سوز آیتدی. أوز اوزیمه توشونەمەن.

مثال: بوکیم؟ بونە؟ قایدا باراسك؟ کبی

---

٧ — اویرەتچیك

بوکون ناصل دەرس اوقودیکز؟ کیم اوقوتدی.
یازدیکز؟ هرکون اوقویسکزمی؟ مەکتەبدەن قاچا
دارقایسکز؟ شای أتب اوطورو بولورمی؟ مەنم هیچ خابەر
یوق أدی. شو کیشی جات بولسا کەرەك. مەن بیلمەیمەن

— ضامیرلەرنی کوستەر و آییریکز!

٨ — اویرەتچیك

طاش ناصلدر؟ ناصل طاشلار بیلەسکز؟

فعل

یاز. یازدی. یازا. یازار. یازغان. یازیجی یازاجاق.
یازسا. یازماق. یازوب.

مونا بو سوزلەر: بولغان، بولایاتقان، بولاجاق بیرایش،
یاکە حالنی آکلاتالار.

٦٠ — بیر وارلقنك أتکەن، أتەیاتقان، أتەجەك ایش،
یاکە حالین آکلاتقان سوزلەر کە « فعل » دیلەر. یوقارداقی
سوزلەر هەر بیری بیر ایش و حالنی آکلاتقانلاری ایچین
« فعل » بولالار.

٦١ — بیر سوزنك فعل بولوب، بولماغانین آکلاماق
ایچین بیر قولای بار. فعللەر: نەایشلەی، نەایشلەگەن، نە
ایشلەر، نەایشلەب، قاتب؟... کبی صوراولارغا جواب
بولالار. نەایشلەدی؟ — اوقودی. نەایشلەی؟ یازا. نەایشلەب،
قاتب؟.. اوقوب، بولدیریب. کبی

٢

فعلنك خاصیەتلەری

٦٢ — فعللەر بەش تورلی خاصیەت باردر. خاصیەتدەب

---

٩ — اویرەتچیك

ایچیندە ضامیرلەر بولغان سوزلەر تیزیکز:

بیر وارلقنك أوزنده طابیلیب، اوندان آیریلالماغان، أکەر
آیریلسا او وارلق أوزلیکین جویغان بیر حالدر. سو
گەلیمی: «شەکەر» مەن «طاتلیلق» کبی طاتلیلق شەکەرنك
خاصیەتیدر. شەکەرنی شەکەر أتکەن طاتلیلقدر. طاتلیلق
شەکەردەن آیرلسا، شەکەرلکدەن چیقار. بوغا اوشار
فعلنك خاصیەتی بولغان شیلەری طابیلماسا، فعل بولالماز.
فعلنك خاصیەتی بولغانلار:

٦٣ — شخص. شخص؛ فعلنك خاصیەتیدر. چونکوم
هەر ایشنی ایشلەکەن بیر شخص بولو بورجلیدر. اوقودم
کیم؟ — مەن. کبی

٦٤ — زامان. بودا فعلنك خاصیەتیدر. چونکوم هەر
ایش بیر زامان ایچینده ایشلەنگەندر. ایشلەندر. ایشلەنیر
اوقودی — قاچان؟.. کەچکەن زاماندا. اوقوی — قاچان!..
شیمدی. اوقور — قاچان؟.. کەلەجەکده، کبی.

٦٥ — بارلق، یوقلقدر. (مثبت، منفی) بولاردا فعلنك
خاصیەتلەریدر. چونکوم بیر ایش یا، بولور، یا بولماز
أگەر ایش بولوب اوگغا چیقسا «بارلق، یاکه اوگلاو»
أگەر بیر ایش بولمای، اوگغا چیقماسا «یوقلق یاکه
تەرسلەو» بولا. یازه بارلق یاکه اوگلاو، یازما، یوقلق یاکه
تەرسلەو فعل. کبی.

٦٦ — قالوجیلق، آووشجیلق.

٦٧ — بەلگیلیلك. بەلگیسزلك.

٣

شخص

٦٨ — اوچ تورلی شخص باردر. ١) سوز، سویلەوجی،
اونك یەرین طوتقان سوز، «ضمیر» «مەن» در. ٢) سوز
گەلەوجی. بونكدا یەرین طوتقان سوز — ضمیر — «سەن»
در. ٣) سوز سویله گەنده، دیگله گەنده اویەرده بولماغان
شخصدر. «غائب» دەرلەر. اونك یەرین طوتقان یا او
وارلقنك أوز آدی، یاکه او آدنك یەرین طوتقان «او»
سوزیدر — ضمیر — مەن یازدم، سەن اوقودك، او دیگلەدی
کبی.

٦٩ — شخصلار پاینوزیلك — کوپلك یاغندان أکی گه
بولونەلەر.

پاینوزیلك	کوپلك
او	اولار
سەن	سیز
مەن	بیز.

٤

زامان

٧٠ — زامان اوچ تورلیدر. أوتکەن، أوتەیاتقان، أوتەجك.

٧١ — بیز بیر ایشنی أتەیاتقان بولساق شو
یاتقان ایشدەن آرتدا قالغان زامانغا « أوتکەن زامان » دیلەر.
اوقودی، اوقوغان سوزلەرندەن أوتکەن زاماندا بولغان
ایش آکلاشیلا.

٧٢ — ایشنك بولایاتقان زامانینا « شیمدیکی زامان »
دیلەر. اوقوی — قاچان؟.. — شوندی کبی.

٧٣ — ایشنك ایشلەنەیاتقانندان آلدا بولغان زامان
« کەلەجك زامان » دیلەر. کەلیر، کەلەجك. سوزلەرندە
آکلاشیلغان زامان کبی اوقور — قاچان؟ — یاقین
کەلەجەکدە، اوقویجاق — قاچان!.. کەلەجەکدە.

٥

دەرس: بیر فعلنك أوزلەرندە بولغان شخص، زامان
بارلق، یوقلق (او کلاو، تەرسلەو)، شخصلارنك پاینوزی
و کوپلیگینە کورە تورلەندیریلیب آیتلوینا « چەکو » تصریف
دیلەر. فعل؛ شخص‌قا کورە اوچ، زامانغا کورە اوچ،
بارلق، یوقلق‌قا کورە أکی تورلی آیتیلالار.

آشاغیدا هپسی صیراسیمان کوریلەجکدر.

فعل چەشیتلەری

٧٤ — اوقو، اوقوسون، یاز کبی فعللەرنك بعضیلارندا
بیرو، أمر أتو معنی‌سی بار، اوقودی، چالیشا، یازار کبی
کیمەرلەری بیر ایشنك أتیلگەنین، أتیلەیاتقانین، أتیلەجەگین
بەرەلەر. اوقوب، یازا، یازا. کبی سوزلەرنك بیر
ایشنك حالین، نەدای بولغانین بیلدیرەلەر.
مونا فعللەر شو یاقدان قاراغاندا آلتی (یەدی) چەشیت که
بولەلەر.

١) بویروقلار: اوقو، اوقوسون، اوقویم، کبی
٢) خبر فعللەری: یازدی، یازا، یازار، کبی
٣) صیفاشداش فعللەر: دیکلەگەن، دیکلەوجی، دیکلەیجك. کبی
٤) آنا سوزلەر: چالیشماق، بیلمك، بیلو، کبی
٥) شرط فعللەری: اوقوسا، بیلسە. کبی
٦) حال فعللەری: یازوب، یازغاجك، کەلگەنیمەن کبی
٧) واقتلاوجی فعللەر: بارغاندا، اوقوغاندا. کبی.

٨

بویروقلار

٧٥ — بیر ایشنك بولووین، یاکه بولمایووین ایستەو،

بویرو معنی‌لاری بولغان فعللەرگە « بویروق » دیلەر
اوقو! یاز! بیل، بیلدیر! کبی بویروقلار « نەایشلەیم؟
ایشلەسین؟ قات؟ قاتسین؟ » دەگەن صوراولارغا جواب
بولالار. نەایشلەیم؟ — اوقو! بیل!. نەایشلەسین؟ قاتسین؟
کەتسین، کەلسین. کبی.

٧٦ — یوقاردا فعللەرنك شخص، زامان، بارلق، یوقلق
پاینوزیلك، کوپلك کەکورەتورلەندیریلب آیتلووینا«چە کشقا
دەرلەر دەکەن أدك.

بویروقلارك چەکیلووی

شوندای ولا

بارلق = اوکلاو یوقلق = ترسلەو
پاینوزیلك — کوپلك پاینوزیلك — کوپلك
دیکلەوجی: اوقو! اوقو + گ + ز. اوقو +
اوقو + ما + گ + ز.
غائب: اوقو + سون. اوقو + سون + لار. اوقو + ما + سون
اوقو + ما + سون + لار.
سویلەوجی: اوقو + یم. اوقو + یق. اوقو + ما +
اوقو + ما + یق.

اوقو + ما = اوقوما. اوقو + ما + گ + ز = اوقوماگز.
قو + ما + سون = اوقوماسون. اوقو + ما + سون + لار =
قوماسونلار.
قو + ما + یم = اوقومایم. اوقو + ما + یق = اوقومایق

فایدا — بویروقنك دیکلەوجی پاینوزیلیکی، بوتەوی
شقا فعللەرگە « تەمەل » بولا. شو تەمەلگە تورلی
الامەتلەر قوشولوب، تورلی فعللەر یاصالا.
تەنبە — کەلەجەك دەرسلەردە « بویروق » قا: شو و بو
الامەتلەر قوشولوب، شو و بو فعللەر یاصالیر » دەسك
وندان: بویروقنك دیکلەوجی پاینوزیلیگی آگلاشیلماق
کەرەکدر.
فایدا — بویروقنك صوگونا « سەسی،چی » تیلەك
الامەتلەری کەلسە جالبارو، معنی‌سی بەرەلەر. کەلسی،
رچی، کەتسە شونی. کبی.

---

١ — اویرەنچیك

اوقو! اوقو + گ + ز = اوقوگز
قو + سون = اوقوسون. اوقو + سون + لار = اوقوسونلار
اوقو + یم = اوقویم. اوقو + یق = اوقویق

٨

خابەر فعللەری

٧٧ - بیر ایش، یاکەحالنك قاچان بولغانین خا
بەر کەن فعللەر که « خابەر فعللەری » دیلەر. یازدی . یازا
یازار. کیبی.

خابەر فعللەری اوچ تورلی بولا. ١) بولغان فعل،
بولایاتقان فعل، ٣) بولاجاق فعل،

٧٨ - خابەرفعلی بیر ایشنك اوتکەن زماندا بولغا
بیلدیرسه « بولغان فعل » دەنیله (ماضی دەمەك) طوردی
اوطوردی. کیبی.

بولغانلارك چه کیلووی

بارلق = اوکلاو یوقلق = تەرسلەو
پاینوزیلك - کوپلك پاینوزیلك - کوپلك

---

٢ - اویرەنچیك

بویروقنك دیکلەوجی پاینوزیلکینه + قوشولد
دیکلەوجی عالامەتی (ك) و + قوشولدی کوپلك عالامەت
(ز) = بولدی بویروقنك دیکلەوجی کوپلیکی. کیب
اوقولور.

ب : بیلدی - بیلدیلەر. بیلمەدی - بیلمەدیلەر.
کلەوجی: بیلدیك - بیلدیکز بیلمەدیك - بیلمەدیکز.
یلەوجی : بیلدیم - بیلدیك. بیلمەدیم - بیلمەدیك .

یاصالووی

٧٩ - بویروقنك صوکونا : اوتکەن زامان عالامەتی
دی) کەتیریلیب یاصالیر.

قو + دی = اوقودی. اوقو + دی + لار = اوقودیلار.
قو + دی + ك = اوقودیك. اوقو + دی + ك + ز = اوقودیکز
قو + دی + م = اوقودیم. اوقو + دی + ق = اوقودیق.

قو + ما + دی = اوقومادی. اوقو + ما + دی + لار =
قومادیلار.
قو + ما + دی + ك = اوقومادیك. اوقو + ما +
دی + ك + ز = اوقومادیکزز.
قو + ما + دی + م = اوقومادیم. اوقو + ما + دی
+ ق = اوقومادیق.

وظیفه

آل، طور، اوقوچی: یازچی و باشقا بویروقلارنی
ه کیکز! قوشما (+) لارمان آییر، قوش، وه اوقوکز!

٢ — وظیفه

قارنداش نه بولدی؟ بیر قاچ دانه بولغان خابه‌رفعلی
یازیکیز، آکلاتیکز

آت نه ایشله‌دی؟ | بولارغادا بیر قاچ دانه خا
نه ایشله‌دیکز؟ | فعلله‌ریمه‌ن جه‌وابلار یازیکز!

اورنه‌ك = درس: اوقودیق، طنیشلاوغا چیقدق،
بشده اوطوردق، اون بشش داقیقا صوك قایتادان ده‌رسا
کیردك. صوکغی ده‌رسنی اوقوب داغیلدیق کیبی.

بولایاتقان فعلله‌ر

— خابه‌رفعلی بیر ایش، یاکه بیر حالنك شوندیکو
زاماندا بولایاتقانین آکلاتسا « بولایاتقان فعل » ده‌نیلر.

بولایاتقان فعللر، بویروقنك صوکونا قاتین سوزله‌ر
« ا » اینجه‌له‌رده « ه »، آخری سه‌سلی حرفمه‌ن پتکی

صوراو؟ دی، ك، م، لار، ز، ق، ماء مه؛ حرفله‌ر
نه عالامه‌تله‌ری‌در؟

٣ — اویره‌نچیك

صیز، یاصا، کور، بویروقلارندان بولغان فعل یاص
چه کیکز!

زله‌رده « ی » عالامه‌تله‌ری قوشولوب یاصالیر. بولارغا
له‌یکی زامان عالامه‌تله‌ری ده‌رله‌ر. مثال: یاز — بویروق.
ا — بولایاتقان فعل. کهل — بویروق. کهله — بولا-
تقان فعل. اوتو! — بویروق. اوقوی بولایاتقان.
— بولایاتقان فعللر، نه ایشله‌ی؟ نه یاپا؟ قاته؟ نه
؟ صوراولارینا جه‌واب بولالار. مثال: نه ایشله‌ی؟ — اوقوی
کیبی.

بولایاتقانلارنك چه کیلووی

بارلق	یوقلق
وزیلك — کوپلك	پاینوزیلك — کوپلك
ا ایشله‌ی — ایشله‌یله‌ر	ایشله‌مه‌ی — ایشله‌مه‌یله‌ر
کله‌وجی: ایشله‌یسك — ایشله‌یسکز	ایشله‌مه‌یسك — ایشله‌مه‌یسکز
یله‌وجی: ایشله‌یمه‌ن — ایشله‌یمز.	ایشله‌مه‌یمه‌ن — ایشله‌مه‌یمز.

— ٢

بارا — بارالار	بارمای — بارمایلار
باراسك — باراسکز	بارمایسك — بارمایسکز
بارامان — بارامز	بارمایمان — بارمایمز.

— ٣

کوله — کوله‌له‌ر	کولمه‌ی — کولمه‌یله‌ر

کوله‌سك ـ کوله‌سکز کوله‌یسك ـ کوله‌یس
کوله‌مه‌ن ـ کوله‌مز کوله‌یمه‌ن ـ کوله‌

بولاجاقلار

٨١ ـ خابه‌ر فعلی؛ بیر ایش یاکه حالنك که‌له
امان‌دا بولاجاغین اگلاتسا « بولاجاق فعل » دیله‌ر.
ـ بولاجاقلار؛ بویروقنك صوگونا ، که‌له‌جه‌ك
عالامه‌تله‌ری « ار، ه‌ر ، ر » قوشولوب یاصالیر. مثال: او
یازار. ایشله‌ر. کیبی.
ـ بولاجاقلار: نه ایشله‌ر؟ قاته‌ر؟ نه یاپار؟ نه بو
ـ صوراولارینا جواب بولالار.

بولاجاقلارنك چه‌کیلووی

بارلق یوقلق
پاینوز ـ کوپلك پاینوزیلك ـ کو

یاز، اوقو ،دیکله ،بویروقلارندان بولایاتقان فعله‌ر یاصا
صوراولار: بار؛ بویروغنك بولایاتقان فعلی با
« ا » شیمدیکی زامان عالامه‌تی یوقلیغیندا « ی » گه آ
بارا ـ بارمای.
ـ اوقو ؛ ایشله ! بویروقلاری نه ایچون شیمد
زامان‌عالامه‌تی« ا » ، « ه » آلمای « ی » آلا!..

غائب: آیتار ـ آیتارلار آیتماز ـ آیتمازلار
اکله‌وجی: آیتارسك ـ آیتارسکز آیتمازسك ـ آیتمازسکز
و یله‌وجی: آیتارمان ـ آیتارمز آیتمام ـ آیتمامز.

صیفاتداشلار

٨٢ ـ صیفاتداش ده‌ب، آصلندا فعل بولوب‌دا، کیمه‌رده
فات اورونندان قوللانیلغان سوز ه‌رگه آیتالار. که‌تکه‌ن،
قان، چیقاجاق کیبی.
احمد بو جیل مه‌کته‌بده‌ن چیقاجاق ده‌سه‌ك فعل ،
چیقاجاق قان باشدا طورماز » ده‌سه‌ك بو سوز صیفات بولا.

اخطار: ر، ز، س » سه‌سله‌رینك بیر بیرینه بولغان
لاقلاری آگلاتیلماق که‌ره کدر.
ـ ایشله ، قایت، اوطور؛ جات ، بیل، کور، طنچلان
وقلارندا بولاجاقلار یاصا کز!.
ـ اویره‌نچیك ـ
١ ـ احمد نه ایشله‌دی؟ نه ایشله‌ی؟ نه ایشله‌ر؟ یازیکز
٢ ـ که‌تدی، که‌ته، که‌ته‌ر فعله‌رینه نه‌چون خابه‌ر
دیمز یازیکز!.
٣ ـ بولارنك بولغان ، بولایاتقان ، بولاجاق فعله‌ر
ماین قایدان طانیسکز؟

چیقاجاققا چاره بولماز، طارزندامه‌وصوفی طاشلا
اسم اورنندا قوللانیلغانی‌دا بولا.

کەلەجەگی بولسا، کوره‌جه‌گی‌ده باردر کیبی.

صیفاتداشلار اوچ‌تورلیدر: ١) اوتکەن زامان صیفاتدا
٢) شوندیکی‌زامان‌صیفاتداشی، ٣) کەلەجەك زامان صیفاتدا

اوتکەن زامان صیفاتداشی

٨٣ — بویروقنك صوکونا أزگی‌گه کوره: گ
غان، کەن، قان، عالامەتلەری قوشولوب یاصالیر. بول
اوتکەن زامان صیفاتداش عالامەتلەری دەرلەر.

سوز مثالی: کەل — بویروق. کەلکەن — اوتک
زامان صیفاتداشی. اوقو — بویروق. اوقوغان — صیفاتدا
کەت — بویروق. کەتکەن — صیفاتداش. قاچ — بویرو
قاچقان — صیفاتداش.

چه کیلووی

بارلق

پاینوزیلك — کوپلك

غائب: یوقلاغان — یوقلاغانلار

دیکله‌وجی: یوقلاغانسك — یوقلاغانسکز.

سویله‌وجی: یوقلاغانمان — یوقلاماغانمز

یوقلق

پاینوزیلك — کوپلك

غائب: یوقلاماغان — یوقلاماغانلار

دیکله‌وجی: یوقلاماغانسك — یوقلاماغانسکز

سویله‌وجی: یوقلاماغانمان — یوقلاغانمز.

اوتکەن زامان صیفاتداشلارینك یوقلقلاری «یوق» سوزی
ریلیبده یاصالیر.

یوقلاغان یوق	یوقلاغان یوقلار
یوقلاغان یوقسك	یوقلاغان یوقسکز
یوقلاغان یوقمان	یوقلاغان یوقمز. کیبی

شیمدیکی زامان صیفاتداشی

٨٤ — بویروقنك‌صوکونا «وجی، ییجی» عالامەتلەری
ولوب یاصالیر. یاصا — یاصاوجی. یاز — یازیجی کیبی.

چه کیلووی

بارلق

پاینوزیلك — کوپلك

غائب: یاصاوجی — یاصاوجیلار.

دیکله‌وجی: یاصاوجیسك — یاصاوجیسکز

سویله‌وجی: یاصاوجیمان — یاصاوجیمز.

یوقلق

پاینوزیلك — کوپلك

غائب: یاصاوجی تو گول — یاصاوجی تو گوللەر

دیکلەوجی: یاصاوجی تو گولسك — یاصاوجی تو کولس

سویلەوجی: یاصاوجی تو کولمەن — یاصاوجی تو گولم

کەلەجەك زامان صیفاتداشی

۸۵ — بویروقنك صو کونا از کی که کوره «ەجه
اجاق، یجاق» قوشولوب یاصالیر. بیلەجەك، یازاجاق، ا
یجاق کیبی.

— بویروقنك صو کونا «کیسی، گیسی، قیسی، غ
کەتیریلیب یاصالیر. کەتکیسی، کەلکیسی، قایتقیسی، بارغ
کیبی.

چەکیلووی

بارلق

پاینوزیلك — کوپلك

غائب: باراجاق — باراجاقلار

دیکلەوجی: باراجاقسك — باراجاقسکز

سویلەوجی: باراجاقمان — باراجاقمز.

یوقلق

پاینوزیلك — کوپلك

غائب: بارمایجاق — بارمایجاقلار

دیکلەوجی: بارمایجاقسك — بارمایجاقسلز

سویلەوجی: بارمایجاقمان — بارمایجاقمز.

بارلق	یوقلق
کورگیسی — کورگیلەری	بولارنك یوقلقلاری
کورگیك — کورگیکز	چەکیلمەی
کورگیم — کورگیمز.	

— کەلەجەك زامان صیفاتداشلارینك «جاغی، جەکی، ا
ی، یەجەکی، یجەکی، یجاغی» قوشولوبدا یاصالغانی
ردر.

آلاجاغی، آلاجاغك، آلاجاغم

آلاجاقلاری، آلاجاغلز، آلاجاغمز کیبی

۹

شارط فعلەری

۸۶ — بیر ایش، یاکه حالنك بولووی، اکنجی بیر
ش، یاکه حالکه بایلی بولغانین بیلدیرکەن فعلەر که

« شارط فعلی » دیله‌ر. شارط فعلی بویروقسنك صو کو
سه، سا » — عالامه‌تله‌ری قوشولوب یاصالا. کورس
اوقوسا کیبسی.

اوقوسا آدام بولور ده گه‌نده آدام بولونك ، او
بایلی بولغانین آکلایمز. اوقوماسا آدام بولماز ده
اودا شای.

چه کیلووی

۸۷ بارلق

پاینوزیلك — کوپلك

غائب : اوقوسا — اوقوسالار

دیکله: اوقوساك — اوقوساکز

سو : اوقوسام — اوقوساق

یوقلق

پاینوزیلك — کوپلك

غائب: اوقوماسا — اوقوماسالار

دیکله‌وجی: اوقوماساك — اوقرماساکز.

سویله‌وجی: اوقوماسام — اوقوماساق.

١٠

حال فعله‌ری

۸۸ — أکینجی بیر ایشنك ایشله‌نوونده تیشیکلگی
لمان بیر حالنی آکلاتقان، یاکه بیر ایشنك نه‌دای
لانین بیلدیرکه‌ن فعله‌رگه « حال فعله‌ری » دیله‌ر.
ن بارغانیمان او قایتدی، سه‌ن کله‌جه‌ك مه‌ن به کله‌رمه‌ن
کنده بارغانیمان، کله‌گه‌جه‌ك. کبی.

۸۹ — حال فعله‌ری‌ده اوچ تورلی‌در. ۱)، أوتکه‌ن
امان فعلی ایچون. ۲) شیمدیکی زامان فعلی ایچون. ۳)
کله‌جه‌ك زامان فعلی ایچون.

۹۰ — أوتکه‌ن زامان ایچون حال فعلی، کیه‌ن، گه‌ن
ان، قان، عالامه‌تله‌ریمه‌ن پتکه‌ن صیفاتداشلارغا « مان، مه‌ن »
لامه‌تله‌ری قوشولوب یاصالیر.

چه کیلووی

مه‌ن بارغانیمان	بیز بارغانیمان
سه‌ن بارغانیمان	سز بارغانیمان
او بارغانیمان	اولار بارغانیمان

۹۱ — بولار صایی، شخص، یوقلق، قا کوره تورله‌نمه‌ی
مالغا کوره تورله‌نمه‌ر.

شیمدیکی زامان ایچون

٩٢ — شیمدیکی زامان ایچون بولغان حال فعلەر بویروقنڭ صوڭونا. (وب، یب، ب) قوشولوب یاصالیر. آشاب طویدم، یازیب بیتیردم، اوقوب چیقدم کبی. یازا یازا طالدم، ده گەنده بیر بیر آرتلی أکی قایتا آیتلیب بولر. ایشنك نەدای بولغانین بیلدیرگن بولایاتقان فعللەر « حال فعلی » بولورلار. حال فعللەری نەدای ایشلەدی، نەدای بولدی؟ کبی صوراولارغا جواب بولالار. حال فعللەر صایی وشخصقا کوره چەکیلمەزلەر. تەك بارلق، یوقلق کوره تورلەنیرلەر. ایشلەب، ایشلەمەی بارا، بارا، بارمای بارمای کبی

کەلجەك زامان ایچون

٩٣ — کەلەجەك زامان ایچون بولغان حال فعللەر بولایاتقان خابەر فعللەرینك صوڭونا (جەك، جی) عالامەتلەر کەتیریلب یاصالیر.

اویرەنچیك

کەت. صورا، یاز، چیق، قایت، اوقو، کورەم فعللەرندەن حالنك اوچ تورلوسندە یاصا کز.

یارامازلق بیلگەچی، یاخشیلق بیل داها! مەن بارغاچەك اوطور. مثالەرندە بیلگی‌چی، بارغاچەك کبی.

بولارنك یوقلقلاری قوللانیلمای

١١

آنا فعل

٩٤ — بوستان صووارماغا کەتەمەن، پیچەننی چالماق کەرەك. تەرەك توبین شای قازو یارامای. ده گەنده صووارماغا، چالماق، قازو » سوزلەرندەن بیر ایش آکلایمز. لاکین بولاردان زامان، شخص، پاینوزیلك کوپلك کبی بیر ایش آکلاشیلمای.

بیر ایشنك تەك اوزین آکلاتقان فعللەر کە « آنافعل » دیلەر.

أخطار : اسملەرنی آصل و یاصاما اسم دەب أکیکە بولوب « آنافعل » لەرین یاصاما اسم » دەب کوستەروده ممکندر.

فعل اسمی

مثال : اوقو کەرەك. اوقونی سویەمەن، اوقوغا آوەسم بار، اوقودا جاکی دات اوقودان کیشی بەزەرمی ؟ اوقونك قیمەتی یوقدر.

اوقوماق کوزەل شیدر. اوقوماقنی أوزیکەبورج أت! اوقوماغا چالیش، بو اوقوماقدەبیر قینلیق یوق. رومان اوقوماقدان نە فایدا ؟ آکلامایجاق بولغان صوك بو مثاللەردە اوقوو، اوقوماق سوزلەرندەن بیر ایش وارلیغی آکلاشیلا

— بیر ایش، بیرحال وارلیغنی آکلاتقان سوزلەرگە « فعل اسمی — مصدر » دیلەر.

— فعل اسملەری، اسمنك یەدی تورلو بولوشینا کوره تورلەنیر.

— فعل اسملەری اوچ تورلی یاصالیر

آ. فعللەرك ياصالووی

٩٥ — ١) بويروقنك صوكونا: ماغا، مەگە، قوشولو
ياصالا. بارماغا، آلماغا، كورمەگە، كيمەگە كبی.

بولارنك بارماماغا، آلماماغا، كورمەمەگە، كيمەمەگە
كبی يوقلقلاری ياصاليب بولسادا تيلمزده قوللانيلمايلار.

---

٩٦ — ٢) بويروقنك صوكونا «مەك، ماق» عالامەتلەر
قوشولوب ياصالا. كلمەك، يازماق كبی يوقلقلاری كەلمەمەك
يازماماق‌در.

٩٧ — ٣) بويروقنك صوكونا: «و» عالامەتی قوشولو
ياصالا. اوقو، يازو، چاليشو، بارو، قايتو كبی

بولارنك يوقلقلاری اوقومايو، يازمايو، چاليشمايو
كبی آيتيلا.

اوقو — و — اوقوو
اوقو — ماق — اوقوماق
بيل — يش — بيليش كبی
— فعل اسملەرینده باشقا اسملەردای كوپلك بولور. يالكز صوكونا «مەك» كەلسەكەن فعل اسملەرینك كوپلیكی بولماز.
اوقوولار بيتدی آليش، بەريشلەر طوقتادی كبی.
اوقوماق — كوپلكی يوقدر.

١٢

ياردیمجی فعللەر

٩٨ — فعللەردەن كيمەرلەرینە «ياردیمجی فعل» دیلەر
ياردیمجی فعل اوز باشینا بير معنی بەرمەی، لاكين باشقا
فعللەرگە قوشولوب اولارنك معنیلارین خابەر ياكە حكايە
ايچون، ياردیمجی فعل «أ» در.

چەكيلووی

أدی	أديلەر
أدك	أديكز
أديم	أدك

أكەن	أكەنلەر
أكەنسك	أكەنسكز
أكەنمەن	أكەنمز

خابەر فعللەرینە مثال! كەلير أدی، كەله أكەن.
« كەلير أدی، كەلير أكەن.
صيفاتداشلارغا « كەلگەن أدی، كەلگەن أكەن.
كەلەجەك أدی، كەلەجەك أكەن.
باروجی أدی، باروجی أكەن.

یان‌یحی أدی، یازیجی أ

شرط فعللرینه « کەلسه أدی، کەلسه أکەن

حال فعللرینه « ایشلەب أدی، ایشلەب أکەن

قایتقانیمان أدی، قایتقانیمان أ

بارغاجەك أدی، بارغاجەك أ

آنا فعللرکه « کورمەگه أدی، کورمەگه أ

« بارماق أدی، بارماق أکەن.

« یازو أدی، یازو أکەن.

بویروقلار، خابەر فعللەرینك « بولغانلاری » یاردیمی

فعل آلماق ایچون « دەب » سوزی‌ده قوشولا.

مثال: بار دەب أدی، بار دەب أکەن.

« باردی دەب أدی، باردی دەب أکەن. کبی

طور، یاز، آل، بول. یاتا، یاتیر، کبی فعلل

کیمەرده یاردیمجی فعل یەرینه قوللانیلالار. اول یازدم.

طور، باریب بولسام، طورالسام، جیغیلا قالسام، کبی.

١٣

بوتاق فعللەر

(اسم فعل)

٩٩ — معنی‌لاریندا فعل گه یاقنلق بولوب‌ده أوزلەر

خاصیه‌تلەرندەن هیچ بیریسی طابیلماغان سوزلەرگه

بوتاق فعللەر » دەدیك.

بار، یوق، توگول، کەرەك، ایبه، مه، دی، کبی

کیملەر بار، کیملەر یوق. کەرەك توگول، بوسه‌نکیمی —

بار! دی، مه موناونی آل! کبی.

صایی آدلاری

١٠٠ — بیر وارلقنك صایی و دەرەجەسین بیلدیرکەن

سوزلەرگه « صایی آدی » دیلەر.

بیر، اوچونجی، یوزەر، میلیون، بەشەر، کبی

١٠١ — صاییلار: قاچ؟ قاچار، قاچنجی، قاچارلاب؟

تورلولارینا جەواب بولالار.

١٠٢ — صایی آدلاری تاتارچادا بەش تورلودر: ١)

بیری، ٢) دەرەجه، ٣) پایلاو، ٤) بولو، ٥) قارارلاو.

١٠٣ — بیر وارلقنك صاییسین آصلندا بولغانندای

بیلدیرگەن « صایی آدلاری » عادیدر: بیر، بەش، یوز، کبی

١٠٤ — بیر وارلقنك قاچنچی دەرەجەده بولغانین

بیلدیرگەن « صایی آدلاری » دەرەجه صایی آدلاری‌در:

بیرینجی، بەشینجی، یوزونجی، کبی

١٠٥ — بیر وارلقنك تەکیز صاییلارغا بولونگەنین

بیلدیرگەن صاییلار « پایلاو صایی آدیدر: » بەشەر، او
یوزەر، بیرەر. کبی

١٠٦ — بیر وارلقنك تورلی پارچالارغا بولونگ
بیلدیرگەن صاییلار: « بونو صایی » آدیدر: دورتده
یوزده اون، اوندا أکی کبی.

١٠٧ بیر وارلقنك صاییسینك قارارلامای بیلدیر
صاییلار: قارارلاو صایی آدلاربدر: یوزلەپ، یوزلەرمە
بیکلەرمەن کبی.

فوشاماتلار — (أداتلار)

١٠٨ — اوز باشلارینا بیر ماعنالاری بولمای، بوتو

---

٩ — اویرەنچیك

بابام ماغا پازاردان بیر قارنداش، اوچ دەفتەر، أ
قالەم اوجی آلدی. مەن مەکتەبده بیرینجی مەن، مەکتەب
أکیشەر، أکیشەر تیزیلیب گیمناستیکا یاپامز،

بو یازیدا اسم، فعل، ضامیر و صایی آدلارین آییریکز

١٠ — اویرەنچیك

قاچ کتابك بار، قاچنچی صنفسك؟ بیر صنفدا قا
بالاسکز؟ بیر صیرادا قاچار، قاچار اوطوراسکز؟

صوراولار: صایی آدی نەدرنی قاچ تورلودر؟ مثال وسەریکز:

سوزلەرگه قوشولوب جورگەن أجیك، یاکه، یاریم سوزلەرگه
قوشامات دیلەر: و، ایله، مەن، مان، هم، ده، یا، یاکه، کبی

١٠٩ قوشاماتلا، سوزلەرنی بیر بیرینه بایلای،
سوزلەرنك ماعنالارینی تورنەندیره، تورلی ماعنالارغا عالامەت
اولا: قاپو — قاپوجی. طاش، طاشلی، آنا — آناسز.

اوقودیم. اوقودیکز ده گەنده اوقو — فعل، — دی —
قوشامات، کەچکەن زامان عالامەتی، م — قوشامات، سویلەوجی
پاینوزیلك عالامەتی، ك — قوشامات، دیکلەوجی پاینوزیلك
عالامەتی، (ز) — قوشامات، کوپلك عالامەتی.

مەچەو سوزلەر

١١٠ — صیفات، فعل، اسم کبی سوزلەرنك باشینا
گەلیب، اونلارنك ماعنالارین، آزایتقان، آرتدیرغان، بەللی
ایتکەن، قاویلەشدیرگەن سوزلەرگه « مەچەو » سوزلەر دیلەر.
مثال: اك، غایت، چوق، ای، آه، اوف، بەك، آصلا
ایمەرده. کبی

---

١١ — اویرەنچیك

دەرسیمنی قارادم، مەکتەبکه کەتەمەن، یا سەن آیت!
مەن یازایم، یا مەن آیتایم سەن یاز. قوشاماتلارنی آییریکز!

مثال: اك كوپ سەن يازدك. بەك چالت. يازاسك. ...
آصل يازامايمان، كيمەردە بير آرتكا آيلانب قارا. ...
چاطرطاو آيت سرك.

قريم جاغالارى

كوك قارارا، جەل آرتا
طولقونلارنى قابارتا.
طينش، طينش يەرمەن كوك
دەرەن صولوب، ايچ طارتا.
اوكتەم دەكز كوپوره
اوكوره كلەى جەكيره
يەرنك قارا بەتنه
طورمای شاپ، شاپ توكوره
آرتقا، آرتقا طارتيلب
بير أپكينمەن اوقتالا.
باش أتالمای صوكوندا
پارچالانب طوقتالا.
مونا شيندی بير قيزدای
صيرينغاندا، صيرينا،

ميش، ميش يوقلای جاغانك
باشين جاستاب قيرينا
كيمەر أريش بالادای
اورونغاندا، اورونا.
قاتسەك باوی طابيلمای
عقل جەتمەی صيرينا.

خاطرلەتو

اوجا آرقاداشلار:

تورلی سەبەبلەردەن اوتوری كتابنك كولەمين قيصقا طوتماق كەرەك بولغانندان، كوپ قاعده، آز مثاللەرمەن أولدم. لاكين سيز! يانغز كتابدا بولغان مثاللەرمەن طوقتاماكز، خلق تيلی، قارتلار سوزی، خلق تورکی و ماصاللارندا، قولوكزدا بولغان كتابلاردا كوب مثاللەر طاپارسكز، قاعدەلەر انجا كوپ مثالمەن كوزەل آكلاشيلير. قاعدەلەرنی أزبەرلەو، أزبەرلەتودەن فايدا يوقدر، آكلاو كەرەكدر. مثاللەر أوستونده چوق، چوق تەشكەرو — « تحليل » ياصاكز، تەشكەرو ايچون يوقاردا مەن بير قاچ اوزەك كوستەردم.

بير مثال دها: جيكيت سوزی بير بولور: سوزلەرنی ...ەر، بيرەر كوزدەن كەچيرەرمز.

جیکیت: صیفات، آصل، ساده، عادی، بو یا
مەوصوفی طاشلانب، مەوصوفنك اسمی بونغان، بیرینك
آدلاوجی بولوش. یاکه شوندای صوراولار صورا
جیکیت سوزمی، توگولمی؟ سوز — نەچون؟ سوز بو
سوز چەشیتلەرندەن قایسیدر؟ — صیفات — نەچون؟ آصل
یاصامامی؟ یاصاما. نەچون؟ — مەوصوفی قایدا؟ — طاشلان
مەوصوفی طاشلانغان صیفاتلارغا نەدیلەر؟ — مەوصوفك اسم
اسم بولغان صوك پاینوزیلکمی؟ کوپلو کمی؟ جنس اسمی
أوز اسممی؟ قاچینی بولوشی؟

— او بیر سوزلەردە شو حسابدا تەشکەریلیر.

صارف بولو کی پیتدی

— ناحو —

١ — ناحو: بەللی بیر توشونجەنی آکلاتو ایچ
سوزلەرنك بیربیرینە ناصل قوشولولارینی تەشکەرە.

٢ — ناحودە باشلوجا شولار قارالا:

١) جملە، ٢) جملەنك آصل و ایییەرچەن موچەر
٣) دوراقلار، ٤) جملەنك بولو کلەری (چەشیتلەری)،
آصل جملە — قوشما جملە، ٦) قیصقا جملە. اوزون جملە

ماعنا — فکر

٣ — هەر چەچەکنك اوزینك قوقوسی بولغانندا

هەر سوزنكدە اوزینك بیر آکلاتیشی، أشیتکەنکە بیر
«آك» بەریشی بار، مونا هەر سوزنك بەرکەن بو «آك»
یا «ماعنا» دیلەر.

٤ — تورلی چەچەکلەردەن یاصالغان بیر طوپ چەچەکنك، آیری، آیری اوز قوقولاریندان باشقا، تورلی
قولودان قوشولوب چیققان اورتاق قوقوسی کبی سوزلەرنكدە
بیر قاچی بیر یەرکە قوشولوب اشیتکەنکە بەرکەن،
آیری، آیری اوز ماعنالاریندان یوکسەك، تام اورتاق بیر
«آك» لاری بار، مونا سوزنك بو آکلاتیشلارینا «توشونجە
فکر — اوی» دیلەر.

جملە

٥ — چەچەك آچدی، تاتار جیکیتدر. دەکەندە:
چەچەك، تاتار حقیندە بیرەر حکم بەرەمز.
بوندای أوزندە بیر «حکم» «تام توشونجە» بولغان
سوز قوشمالارینا «جملە» دیلەر.

---

١ — اویرەنچیك

اوجا. شاکرد، قارنداش. دەفتەر. مەکتەب. احمد.
طاش. سوز. جملە. چەچەك. کونەش.

— بو سوزلەرنی بیرەر جملەدە قوللانیکیز!

صوراولار: جملە نەدر؟ معنا فکر نە دەمەك؟ نحو نە آیتا؟

جمله‌نك موچه‌له‌ی

٦ — جمله‌لر، بیر و بیرده‌ن زیاده سوزله‌رده‌ن یاصا
لالار. جمله‌نی یاصاغان سوزله‌رنك هر بیرینه « جمله‌نك
چه‌له‌ری دیله‌ر.

یوقاردا « چه‌چك آچدی » جمله‌سی‌نك موچه‌له‌ر
چه‌چك — آچدی سوزله‌ری‌در.

آصل موچه‌له‌ر

٧ — جمله‌نك موچه‌له‌ری أکیکه بولونه‌له‌ر: ١) آصل
موچه‌له‌ر، ٢) ایییه‌رچه‌ن موچه‌له‌ر.

٨ — جمله‌نك آصل نه‌گیزی، چاتیسی بولغان مو
له‌رکه « آصل موچه‌له‌ر » دیله‌ر.

یوقارداقی مثال‌له‌رده بولغانسندای.

٩ — آصل موچه‌له‌ر اکی‌در: باش سوز (فاعل)
حکم (فعل و خابه‌ر).

باش سوز

١٠ — جمله‌ده: سوز، حکم، توشونجه اوزی حقیقه
آیتلغان موچه‌سینه « باش سوز » دیله‌ر.

نه، کیم؟ صوراولارینا جه‌واب بولا.

آچدی — نه؟ — چه‌چك. بو جمله‌ده چه‌چك باش
وزدر.

جیکیتدر — کیم؟ — تاتار. بوجمله‌ده‌ده تاتار باش سوزدر.

١١ — اسم و اسم یه‌رینده بولغان سوزله‌رنك هپسی
« باش سوز » بولوب بولالار.

مثال:

اسم): جل او کوره، ده کیز شوولدای.

فعل): اوقو یاخشی شیدر.

ضامیر): من اوقودم، سن یازدك.

صیفات): قارتلار جیلای، جاشلار کوله.

قوشامات) در، حکم قوشاماتیدر. کیبی.

حکم

١١ — جمله‌ده باش سوزحقیندا آیتلغان سوز «حکم»در.

١٢ — حکمله‌ر: نه ایشله‌ی؟ نه ایشله‌دی؟ نه ایشله‌ر؟
له‌در؟ ناصلدر؟ کیبی صوراولارغا جه‌واب بولالار:

چه‌چك نه بولدی؟ — آچدی. آچدی سوزی بو
جمله‌ده « حکم » در.

تاتار ناصلدر — جیکیتدر. جیکیت موچه‌سی « حکم »،
« در » حکم قوشاماتی.

سوزلەرنك هەر چەشیتندەن «حکم» بولا.

مثال :

فعل) جاز کەلدی. قوش اوچدی.

صیفات) کتاب فایدالیدر. قارنداشم قارادر.

اسم) طاووق حایواندر. طوپراق، اوفالغان طاشدر.

ساده حکم - قرشما حکم

١٤ - حکم، بیر سوزدەن بولسا «ساده‌حکم» دیلەر.

١٥ - حکم ایکی و اکیدەن زیاده سوزدەن یاصالسا «قوشما حکم» دیلەر.

مثال : احمد اوقوغان أ کەن. او چالیشقیر یاش ادی سەن کوچلی اکەنسیك کیسبی.

---

٢ . اویره‌نچیك

طاش قاتتیدر. کتاب فایدالیدر. احمد اوقوی. عثمان یازا. مەن بیتردم. اوجا کەلدی. قریم یاریم آدادر. تاتارلار جاهلدر. اوقوماق کەرەك.

باش سوز و حکملەرنی کوستەریکیز!

تورلی سوزلەردەن جملەلەر یاصا کز! موچەلەرنی آییریکیز!

اویغاشلق

١٦ - باش سوزمەز، حکمنك غائب، سویلەوجی بولوا، پاینوزیلك و کوپلیکده بیربیرینه اویغاش کەلیوینه «اویغاشلق» دیلەر.

١) باش سوز، غائب بولسا، حکمده غائب، باش سوز دیکلەوجی بولسا، حکمده دیکلەوجی، باش سوز سویلەوجی بولسا حکمده سویلەوجی بولا: مەن یازدیم. سەن اوقودك. او دیکلەدی. کیسبی.

٢) باش سوز کوپلك بولسا، حکمده کوپلك بولا. یالنز غائبلەرده حکمنك پاینوزیلك بولووی جائز. مثال : بیز قایتدق، سیز قالدیکیز، اولار یوقلار، اولار یوق.

اویره‌نچیك

تاتار بولساك تیلك قایدا ؟

أوز قوراندالك ، ایلك قایدا؟

اوسدیریب‌ده قوقلایانمای

قوپاریلغان کولك قایدا ؟

شو شعرده قاچ جمله بار؟ باش سوزلەری. حکملەری قایسی؟ نەدەن یاصالغان؟

صوراولار: جملەنك موچەلەری نه دەمەکدر؟ موچەلەر قاچتا بولونه؟ نەدر؟ باش سوز دەب نەکه آیتالار؟ حکم دەب نەکه آیتالار؟ اویغاشلق نه دەمەك؟ مثاللر

ایيەرچەن موچەلەر

١٧ — مثال: چەچەك أرتە صولدی. مەن دەرسنی أویدە حاضرلادم. بو جملەلەرنی تەشكەرسەك، بیرنجی جملەدە «چەچەك» باش سوز «صولدی» حكم و أكەوی‌دە آصل موچەدر.

أكینجی جملەدە «مەن» باش سوز «حاضرلادم» حكمدر. «أرتە، دەرسنی أویدە» سوزلەری جملەدە كی ماعنا و فكرنی آرتدیرماق طولدیرماق، آچماق ایچون كەتیریلگەن ایيەرچەن موچەلەردر.

١٨ — جملەنك باش سوز و حكمدەن باشقاموچەلەرنی «ایيەرچەن موچە» دیلەر. یوقاردا كەچكەن مثاللەردە بولغانندای.

١٩ — ایيەرچەن موچەلەر تیلمزدە آنتی بولو كەك بولونە. ١) تاماملاوجی، ٢) واقتلاوجی، ٣) صیفاتلاوجی ٤) سەبەبلەوجی، ٥) نیدا، ٦) آرالاش سوز.

٢٠ — آصل جملەدە آكلاتیلماق ایستەنیلگەن توشونجەنی دها كەن، دها طولی، آكلاتماق ایچون كەتیریلگەن ایيەرچەن موچەلەر كە «تاماملاوجی ایيەرچەن موچە» دیلەر.

یازیكز؟ باش سوز و حكملەرین آییریكز؟ آرالارینداكی نەیاقدان اویغاشلق بولغانین آیتیكز؟

٢١ — تاماملاوجی موچەلەر شو صوراولارغا جەواب بولالار. كیمنی، نەنی، كیمگە؟ نەگە؟ قایدا؟ كیمدە؟ نەدە، قایدا؟ كیمدەن؟ نەدەن؟ قایدان؟ كیمنك؟ نەنك؟ كیمنی؟ نەسی؟

٢٢ — جملەدە كی حكمنك ماعناسین طولدیرغان موچەگە «تاماملاوجی موچە» دیلەر: احمدنی اوقوتدم، كتابنی اوقودم. یازی یازدم. اوجانی چاقیردم. كبی

٢٣ — كیمگە؟ نەگە؟ قایدا؟ صوراولارینا جەواب بولوب جملەدە كی باش سوزنك نەیاقا تاباأوندەلگەنین، یوغرولغانین، باریب توگەجك طارافین بیلدیرگەن موچەگە «أوندەوجی ایيەرچەن» دیلەر:

كیمگە بەردك؟ — علی گە بەردم،

قایدا كەتەسك؟ — أویگە كەتەمەن، كبی

٢٤ — اوندەجی قوشاماتی قالین أجیكلی سوزلەردە «غا، قا» در: بازارغا، طاشقا. كبی

٢٥ — اینجە أجیكلی سوزلەردە «گە، كە» در: أویگە، مەكتەبكە» كبی.

٢٦ — كیمدە؟ نەدە؟ قایدا؟ — صوراولارینا جەواب بولوب، جملەدە كی ایش و حالنك یەرین بیلدیرگەن موچەلەگە «اورونلاوجی ایيەرچەن» دیلەر:

مثال: مه کته بده اوقویمان، شهرده أدم. کتابدا یازمای کبی.

٢٧ — بو قوشاماتلاردا، قالین أجیکلی سوزلەردە «دا» اینجەلەردە «ده» یازیلیر.

٢٨ — کیمدەن؟ نەدەن؟ قایدان؟ — صوراولارینا جەواب بولوب جملەدەکی ایش و حالنك باشلاغان یەرین، آصلین باشین آکلاتقان موچەلەرگە «باشلاوجی ایییەرچەن» دیلەر: مه کتەبدەن چیقدم، پازاردان قایتامان، آلتوندان یاصالغان. کبی

٢٩ — کیمنك؟ نەنك؟ — صوراولارینا جەواب بولوب باش سوز، یاکه حکم گه بایلی، اضافەتلی ماعنانی آکلاتقان موچەگه «بایلاوجی ایییەرچەن» دیلەر. مثال: کتابنك قابی پارلاندی، قلمنك اوچی طوقاللاندی. چەچەکنك قوقوسی کەتدی، دەگەندە کتابنك، قلمنك، چەچەکنك موچەلەرینداى.

٣٠ — کیمی؟ نەسی؟ — صوراولارینا جەواب بولوب باش سوز، یاکه حکم گه یاقین بیر ماعنانی آکلاتماق ایچون بیر اسممەن مضافلانغان موچەگه «بایلانغان ایییەرچەن» دیلەر! بەکتورەنك کتابین اوقودم. آرقاداشیمنك قارنداشین بەردم، اوقونك دادین آلدم «دەگەندە: کتابین قارنداشین، دادین» موچەلەری کبی.

وقتلاوجی موچه

٣١ — جملەدەکی ایش یاکه حالنك نەزامان بولغانین بیلدیرگەن «موچه» که «واقتلاوجی موچه» دیلەر: مثال: أرتەاوگماغان، کەچ اوگماز «اویلەدە کەتدم، آقشام قایتدم» دەگەندە أرتەء، کەچ، اویلەدە، آقشام» موچەلەرینداى.

اویرەنچیك

یوقاردا کەچکەن ایییەرچەن موچەلەر طابیلغان جملەلەر یاصاگز!

اویرەنچیك

أرتەن أرتە طرردیم، بەتمنی، قولومنی جودیم، أرتەنلك آشیمنی آشادم. مه کتەبکه کەتدم. باللار طوپلانغان. اوجادا کەلگەن أدی. صیراغا اوطوردم، قارنداشمنك اوچین آچدم. دەفتەریم أویده اونتولغان، دەرس اوقودق، دەرسدەن سونك داغلدق.

یوقاردا کی جملەلەردە بولغان آصل و ایییەرچەن موچەلەرنی ایسیریکز!

٣٢ — جمله‌نك باش سوز، یاكه حكمنك ناصل، نه‌دای
نه حالده؟ بولغانین بیلدیرگن موچه‌لرگه «صیفاتلاوجی
ایییه‌رچه‌ن» دیله‌ر.

صیفاتلاوجی ایییه‌رچه‌ن اوچ تورلی بولا:

١) جمله‌ده‌کی ایش و حالنك بیرینك او بیر
اوشاغانین بیلدیرگن موچه‌گه «صیفاتلاوجی ایییه‌رچه‌ن» دیله‌ر.
آیدای کوزه‌ل. طووار کبی آشای، انساندای یاشای
ده‌گنده: آیدای، طووار کبی، انساندای» موچه‌له‌ری کبی.

٢) جمله‌ده‌کی ایش یاکه حالنك تمك ناصیل، نه‌دای
بولغانین بیلدیره: تاتارچا اوقوی، بیره‌ر، بیره‌ر صایا
«بویم سه‌ن آقران بار» ده‌گنده: تاتارچا، بیره‌ر، بیره‌ر
آقران، موچه‌له‌ری کبی.

٣) جمله‌ده‌کی باش سوز و حکمنك توسون، حالین
صاییسین، ده‌ره‌جه‌سین بیلدیرگن موچه‌له‌ردر. مثال: یاواش
یاواش کیته طور، صاری چیچك قاورادی، به‌یاز گول
آچدی» ده‌گنده یاواش، یاواش صاری، به‌یاز موچه‌له‌ری کبی.

سه‌به‌بله‌وجی ایییه‌رچه‌ن

٣٣ — جمله‌دن آکلاشیلغان ایشنك سه‌به‌بین آکلاتقان
موچه‌گه «سه‌به‌بله‌وجی ایییه‌رچه‌ن» دیله‌ر. مثال: کتاب

آلسون کیله‌لدم، اوقوماغا کیته‌مه‌ن. آیاققابسزلیغمدان اوتوری
اوکون مه‌کته‌بکه بارالمادم، فوقاره‌لیگم ایچون قینالدم.
ده‌گنده: کتاب ایچون، اوقوماغا، آیاققابسزلیغمدان اوتوری،
فوقاره‌لیگم ایچون» موچه‌له‌ری کبی

٣٤ — سه‌به‌بله‌وجیله‌ر: نه‌چون؟ نه‌دن سه‌به‌ب؟
سه‌به‌بدن؟ نه دن اوتوری کبی صوراولارغا جه‌واب
اولالار.

مه‌چه‌وسوز ایییه‌رچه‌نی

٣٥ — جمله‌ده‌کی بیر ماعنانی أسله‌تو، قاویله‌و ایچون
کیله‌گن موچه‌له‌رگه «مه‌چه‌و سوز ایییه‌رچه‌نی» دیله‌ر.
مثال: ای چاطرطاو! بیله‌سیگمی؟ نه‌کوزه‌ل کونله‌رك
بار أدی. ده‌گنده: ای چاطرطاو موچه‌له‌ری، کبی! —

کیچکه‌ن ده‌رسله‌رنی صوراو، مثاللر ایستیو.

اویره‌نچیك

یوقاردا کیچکه‌ن ده‌رسکه کوره ایییه‌رچه‌نلی به‌ش
دان جمله یاصاگز!

اویره‌نچیك

آت نه‌در؟ نه آشار؟ نه‌گه یارار؟ سزك قاچ اتیکز بار؟
آتنی سویه‌سیگمی؟ یازیکز!

آرالاش ایییەرچەن

٣٦ — جملەنك باشقا موچەلەرینە صیقی مناسبەتی بولمای، چیقاریلیب طاشلانسادا جملەگە بیر ضارار کەلمەیجەك لاکین جملەده طابیلوی تەك بیر تەنبە، یاکە ماعنانی قاویلەر کبی بیر ماقصاد ایچون جملە ایچینە آرالاشقان موچەلەرگە « آرالاش ایییەرچەن » دیلەر. مثال: بو کتابنك — شبهەیوق — بەك کوپ أکسیکلەری باردر: ده کەنده: شبهەیوق موچەسی کبی.

٣٧ — تاتارچادا باش سوز، جملەنك باشندا، حکم صوکندا، ایییەرچەن موچەلەر بونلارنك آراسندا کەلیر. مثال: مەن تونەوین شەهرده أدم. کبی

٣٨ — بیر جملەده بیر کوپ ایییەرچەن موچەلەر کەلو مومکوندر.

٣٩ — ایییەرچەن موچەلەرنك قایسی، قایسندان أوەل، یاکە صوك کەلوی سویلەوجینك ماقصادینا بایلیدر.

٤٠ — جملەده ایییەرچەنلنك یەری ده کیشکەن صایسیز جملەده کی ماقصاددە بیراز ده کیشیر.

مثال: مەن أویده ادیم،
اویده مەن أدم. کبی

کەچکەن دەرسدەن صوراولار، ومثاللەر ایستەو.

٤١ — یالکز منظوم أثەرلەده باش سوز أوەل، حکم صوك کەلو قاعدەسنە تەرس « حکملەرنك باشدا کەلووی مومکوندر.

مثال! میدان اوقور أکنلەر
یەری ألنك جاتنا. کبی

I

دوراقلار (تنقیط، وقف)

٤٢ — سوزلەرنك معنالاری، قولای و آچیق آکلاشیلو ایچون، کەرەك یەرده سوز آرالارینا کیمەر اشارەلەر صالالار. بو اشارەتلەر کە « دوراق » دیلەر (١٠) اردر.

١ — ویرکول (،)، ٢ — نوقتالی ویرکول (؛)، ٣ — نوقتا (.)، ٤ — قوش نوقتا (:)، ٥ — صوراو (؟)، ٦ — ندا (!)، ٧ — طیرناقچیق (« »)، ٨ — طیرناق (())، ٩ — صیزیق (—)، ١٠ — نوقتالار (...).

٤٣ — ویرکول؛ بو دوراق اوزی بولغان یەرده بیر یرچا دوراقلاو (توقتاو) کەرەك بولغانین بیلدیره و تورلی یەرلەرده قوللانیلا.

مەثلا: ١) جملە ایچینده؛ جمکده، حالده، ایشده

بیر بیرینه اوشاغان سوزله‌رنك آراسینا صالینا. او سوز
اوقونغاندا دوراقلانب، دوراقلانب، که‌سیك، که‌سیك اوقولا
مه‌کته‌بمزده پك آکلاییشلی، چالیشقیر، بولامان، جیک
بالالار بار.

- بولتیر مه‌کته‌بده قیزلار، ارله‌ر بارابار اوقو
ادیله‌ر.

- درسله‌ر آراسیندا تاریخنی، ادبیاتنی، بیرده طبیعت
پك سویه‌مه‌ن.

- کیشی دوغار، یاشار، قارتاییر، اولور.

۲) فکرده بیر بیرینه مناسبه‌تلی، یاقین طاغیشیلا
جمله‌له‌ر آراسیندا قوللانیلا.

مثال: ارته‌ن ارته‌نمه‌ن طورار، به‌تم قولم جووار
ده‌رسله‌ریمنی بیر داها کوزده‌ن کچیره‌ر، آشیمنی آ
مه‌کته‌بکه کله‌یرمه‌ن.

بیری اوقوی، بیری دیکله‌ی، بیری‌ده یازا. کی

٤٤ - جمله‌ده حکمی اوزنده‌ن اوزاق توشکه‌ن
سوزده‌ن صوك ویرکول صالینیر:

تاتار تیلی، بوکون، که‌له‌جك بهارده داها کو
جاراشیقلانماق زینه‌تله‌نب دولبه‌رله‌نمه‌ك ایچون کوز
ننده یاپراقلارین توکده‌ن آغاچلارغا اوشای.

- آی، مودم (دائمی صورتده) یه‌رنك چه‌وره‌سنده
لانیر. کیبی

٤٥ - جمله‌نك معناسین بوزمای، جمله‌ده‌ن طاشلانب
لغان (آرالاش سوز ایییه‌رچه‌ن موچه‌ه‌رده‌ن صوك، بو سو-
له اکی یاغنا ویرکول صالینیر: کیشی ملتی، وطنی،
سداشلاری اوغورندا چالیشیر، که‌ره‌ك بولسا، او اوغوردا
اوورده.

٤٦ - نوقتالی ویرکول - بو دوراق بولغان یه‌رده
نوقتاسز ویرکولده‌ن بیر آز زیاده نوقتاب آیتو که‌ره‌ك
لغانی آکلاشیلا:

٤٧ - اوواق ایییه‌رچه‌له‌ری ویرکول‌مه‌ن آیریلغان
له‌نك اوزون، بویوك ایییه‌رچه‌له‌ری نوقتالی ویرکولمه‌ن
یریلا: جیکیت، آکلاییشلی‌توزو سویه‌ر، ته‌میز سوزلی،
ور یوره‌کلی، آتیك کوزلی بولماق که‌ره‌کدر، یوقسام
زامان، هر یه‌رده کوته‌ك آشار.

- طوطای کوی، تاتارغا، چالیشقیر، بیلملی، انقلا-
ی، جیکیتله‌ر جه‌تیشدیرمه که آند أتدی، به‌ل بودی،
آندین یه‌رینه که‌تیرمه که بار کوچیمه‌ن طیریشاجاقدر.

٤٨ - نوقتا: بو دوراق پتکه‌ن جمله‌نك صوکونا
لیر، تامام دوراق بولاجاغینی بیلدیره‌ر، اوندان صوکغی

که‌جه‌ك سوز، یا که جمله‌نك بوغا بیر طاغیشیقلیقی
ده‌مه کدر.

مثال : بیر زامانلار بار اکه‌ن ،
بیر زامانلار یوق اکه‌ن ؛
او کونله‌رنك یاشاوی
قلیچ، قالغان، اوق اکه‌ن.

— تونه‌وین که‌تدم ، بو کون که‌لدم.

٤٩ — قوش نوقتا : بیر یه‌رده‌ن کوچورولـه‌ن
لافنك، یا که آرتی صیرا آیتیلاجاق، صاییلاجاق، آ
تیلاجاق ، شیله‌رده‌ن اوه‌ل قوللانیلا !

— سوزکه‌لیمی : قیملداغان ، قیر، آتلار : قا
سوزی‌در.

٥٠ — صوراو دوراغی: اوزنده صوراو معناسی بو
جمله‌لـه‌رنك صو کونا صالینیر.

— تاتارغا اوکغانلق قاچان که‌له‌جه‌ك؟

٥١ — ندا دوراغی : اوزنده ندا ، شاشو ، ته‌نبه
میسقیل معنالاری بولغان سوز و جمله‌له‌رده‌ن صوك قوللانیلا

— آناچغم ! سه‌نی پك صاغندم. ای تاکریم ! ا
ده‌رسیکه آرو چالیش! بو ناصل شی ؟! .. — باباکنك عقل
اوغلی سه‌ن اکه‌نسك !

٥٢ — طیرناچیق: بیر یه‌رده‌ن ، یا که بیریسنك
اوزلدان طیبقیسی طبقیسینا کوچورولـه‌ن جمله‌نك اکی
ایشنا یازیلا:

— قارتلار : « عقلمه جاتماغان شیکه کتاب آیتسا
ایام » ده کـه‌ن.

— « جیگیت سوزی بیر بولور » دا ده که‌نله‌ر.

٥٣ — طیرناق : جمله آراسینا سوز قیوی، (سوز
که‌لیمی) آرالاشقان سوز، و جمله‌له‌رنك أکی یاغینا صالینیر:

مثال : جه‌نگیز خان؛ (آصل آدی ته‌موچین‌در) ده‌کیل.
جه‌نگیز تاتار دونیاسینك ؛ بوتون دونیانك قهرمانلارندان بیری‌در

— (جه‌به) ، (سوبوتای) جه‌نگیزنك بویوك قوما
ندانلارندان أدی.

ته‌نبه : طیرناقلار یه‌رینه (صیزیق) دا یازماق مو-
کون‌در.

٥٤ — صیزیق دوراغی: آیتشوطارزندا یازیلغان یازیلاردا،
خصلارنك سوزلـه‌رین آیرماق ایچون قوللانیلیر.

مثال : معلم — صیزیق نه‌در؟
طلبه — دوراقلاردان بیری.
معلم — ناصل دوراق ؟

طلبه — سویله‌شو طارزندا یازیلارنك
باشلارینا یازیلیر.

٥٥ — که‌سیلو دوراغی: بیرده‌ن بیر که ذهنکه که‌لکه
بیر توشونجه‌ده‌ن اوتوری سوز که سیلوینه اشارت ایچون
صالینا:

— عثمان . . . هایدی طورسون صوك آیتارما
شونی. بوش یه‌ر که ایندیمیم . . . کیبی.

بیرلیکله‌ش جمله

٥٦ — مثال: فاخری، احمد، مامبه‌ت اوقوی. مه‌ن
اسلام، آق مولا، اوچه‌ومز یازدق.

مثال: بیر زامانلار بار أکه‌ن،
بیر زامان یوق اکه‌ن،
اوکونله‌رنك یاشاوی
قلیچ، قالقان، اوق أکه‌ن.

بو مثالله‌رك بیرینجیسینده، باش سوزله‌ر، «اوقودی»
حکمنده بیرله‌شکه‌ن، أکینجی جمله‌ده «مه‌ن، اسلام،
آق مولا، باش سوزله‌ری «یازدق» حکمنده بیرله‌شکه‌ن
چونکوم بو یه‌رده حاقیقاتدا آیری، آیری اوچ جمله بار.

صوراولار: دوراقلار نه ده‌مه‌کدر؟ قاچ دانه دوراق باردر؟ قایه‌رله‌ر
قوللانیلالار؟ مثاله‌رمه‌ن کوسته‌ریکیز؟

١) فاخری اوقودی، ٢) احمد اوقودی، مامبه‌ت
اوقودی.

مه‌ن یازدم. اسلام یازدی، آق‌مولا یازدی. کیبی.

اوچونجی مثالنك «اوکونله‌رنك یاشاوی قلیچ، قالقان،
اوق اکه‌ن» جمله‌سنده «قلیچ اکه‌ن، قالقان اکه‌ن،
اوق اکه‌ن حکمله‌رینك «اوکونله‌رنك یاشاوی» باش سو-
زی «قوشما حکم» نك «یاردیمجیسی بیرله‌شکه‌ن:

بو مثاله‌ده آیری آیری اوچ جمله بار.

١) اوکونله‌رنك یاشاوی قیلیچ اکه‌ن،
٢) اوکونله‌رنك یاشاوی قالقان أکه‌ن.
٣) اوکونله‌رنك یاشاوی اوق اکه‌ن. کیبی.

٥٧ — بو مثاله‌رده کورولکه‌نده‌ی: بیر باش سوزلی
بیر قاچ خکملی، یاکه بیر حکملی، بیر قاچ باش‌سوزلی
جمله‌له‌ر که: «بیرلیکله‌ش جمله» دیله‌ر.

که‌چکه‌ن ده‌رسده‌ن صوراولار. مثاله‌ر ایسته‌و.

اویره‌نچیك

آت نه آشای؟ «بو صوراوغا بیر باش سوزلی، بیر
قاچ حکملی جمله‌مه‌ن جواب به‌ریکیز!»

مه کته‌بده‌ن اویکه کیمله‌رمه‌ن قایتاسکز؟ «بو صو-

جمله چه‌شیتله‌ری

٥٨ — جمله‌لر بیر قاچ تورلودر. جمله‌لرنك بو
له‌نیشی تورلی یاقدن بولا.

١) بر جمله‌نك باش سوزی بولوب، بولمایوینا کور

٢) جمله‌ده موچه‌له‌رده‌ن بیرده بیریسنك طاشلانیب
طاشلانمایوینا کوره.

٣) جمله‌مه‌ن آکلاتیلاجاق ایسته‌ککه سویله‌وجیلا
بر گه‌ن حکمنه کوره.

٥٩ — بازی بیر جمله‌لرنك حکم موچه‌سی بولا، باش
سوزی، بولمای، آیتلمای، هم ماعنادا طاشلانا (لفظاً، مع
محذوف بولا »:

مثال : « صوتدی، جاودیرا، بوزلاتدی، طوکدیرا
دیمز. بوسوزله‌ربیره‌ر « حکم »در. أوزنده بیر حکم، بی
توشونجه بولغان‌سوزله‌ر « جمله » بولغانین یوقاردا کور گه‌ن
ادك. بو جمله‌لرنك باش سوزله‌ری یوقدر. سوزده، ماعنادا
طاشلانغانلار.

راوغادا بیر قاچ باش سوزلی، بیر حکملی جمله‌مه‌ن
جه‌واب به‌ریکیز ! »

اخطار: اوجاأوزنده‌ن بو کاأویغون تورلی صوراولار به‌ره‌ر

٦٠ — بوندای هم سوزده، هم ماعنادا باش سوزی
اماغان جمله‌له‌رگه « باش سوزسز جمله » دیله‌ر.

قیملداغان، قیرآتلار، یورغانیکا کوره آیاغیکنی کو-
ول! آز طاشیغان کوپ طاشیر، کوپ طاشیغان باشین قاشیر.
کسوز خویسز بولور. کیبی. قارت سوزله‌ری‌ده باش
وزسز جمله‌له‌رده‌ندر.

٦١ — اکه‌ر دییم بیر جمله‌نك باش سوزی بار،
اکه سوزده طاشلانیب، ماعنادا بار بولسا (لفظاً محذوف،
معناً مذکور) « تام جمله » دیله‌ر.

اوقودم. یازدك. دیکله‌دی. یاکه مه‌ن اوقودم. سه‌ن
یازدك. او دیکله‌دی کیبی.

٦٢ — جمله‌ده آصل ایییه‌رچه‌ن موچه‌له‌رده‌ن بیرده
بیریسی، یاکه هپسی طاشلانب، بونلارنك بارلیغی قارینه‌مه‌ن
آکلاشیلسا بوندای جمله‌له‌رکه « یاریم جمله » دیله‌ر.

سوز که‌لیمی ؟ کیم اوقودی ؟ صوراوینا « مه‌ن » ده‌ب
جه‌وابلانساق. حکم طاشلانا، آصلی « مه‌ن اوقودم »
دیمه‌کدر.

سه‌ن اوقودگمی ؟ ده‌که‌نده « اوقودم » ده‌ب جه‌وابلا-
نساق باش سوز آیتیلمای.

سه‌ن یازدگمی؟ ده‌که‌نده : أبه‌ت : مه‌ن یازدم » دیجه-

کمز کۀ هم باش سوز، هم حکمنی طاشلاب. قور
« ابەت » دەسەڭ، بودا بیر جمله بولا،

٦٣ - مونا، بوندای طاشلانغان موچەلەری صوراو قار
سیمەن آڭلاشیلغان جملەلەر کۀ « یاریم جمله » دیلەر.

فایدا - یاریم جملەلەردە « باش سوز موچەسینك
شلانووی بولا: .. اوقودم کیسبی،

- حکمنڭ طاشلانووی بولا : مەن ...

- بوتون آصل وایسیەرچەن موچەلەرنك طاشلانووی بولا
ایسیه - ابەت - یاخشی - یوق - کیسبی.

ایسیه مەن اوقودم.

أبەت! مەن آیتدم.

یاخشی! آیتقانیڭنی أتەرمەن.

یوق! هیچ برەو کەلمەدی کیسبی.

جمله‌نڭ ماعناغا کوره تورله‌نیشی

٦٤ - جمله، سویلەوجینڭ موراد اتکەن ماعناسینه
کوره دورت تورلی بولا:

کەچکەن دەرسلەرنی صوراو، مثالەر ایستەو.

اویره‌نچیك

اوچ دانه باش‌سوزلی جمله، یەش دانه « یاریم جمله »
یەش دانەده « تام جمله » یازیکیز.

١) اوزنده صووار ماعناسی بولغان جمله که « صو-
جملەسی » دیلەر.

مثال : یازوب بیتیرد کمی؟ جیکیت، سوزین کەری
لیرمی ؟ سەنی یامانلاب کیم اوڭار؟ کیسبی.

٢) أوزنده بویرو، جالبارو، ماعناسی بولغان جملەلەر کۀ
بویرو جملەسی » دیلەر.

مثال : ای چاطرطاو ، آیت سرڭ ، آچ ماغا دەرتڭ !
کیسبی.

٣) اوزنده خابەر، حکایه ماعناسی بولغان جملەلەر که
« خابەر، حکایه » جملەسی دیلەر.

جاتدی، طوردی، کەتدی.

جاتا ، طورا ، جوره .

آلیر ، اوقور، یازار.

بو طاشدر. بو طوپراق.

اوط جانغان، بیر زامانلار بار اکەن کیسبی.

٦٥ - باشندا نیدا سوزی بولغان جملەلەر که « نیدا
جملەسی » دیلەر.

آه ! قارلار جاووب کەتکەیدی.

آه ! اوتکەن عومرنی قایدان آلایم؟ کیسبی.

آصل و ایییه‌رچه‌ن جمله‌له‌ر

٦٦ — اسم صیفات، فعل‌نك أوزله‌رینده کی ماعنانك‌دا
آچیق طولی آکلاشیلوی ایچون اوزله‌رینه تاماملاوجیلا

که‌چکه‌ن ده‌رسکه مثال‌له‌ر صوراو.

اویره‌نچیك

ابراهیم قاچان کله‌جك ؟ — تونه‌وین. کویکزده قار
بارمی؟ — یوق — لاکین صووتدی. بیزده قار جاوغانی
بیر هافتا بولا یاتیر. قایتساك! علی گه آیت. بیز گه
اوغراسین.

قریم بیر یاریم آدادر. دورت یاغی ده کیز بولغان
قارالارغا آدا. اوچ یاغی صو، بیر یاغی قاراغا طوتاش
یه‌ر که یاریم آدا دیله‌ر.

یاریم آدانی قاراغا طوتاشدیرغان طار یه‌ر گه « تیل
جیکیچکی، به‌رزاخ » دیله‌ر. قریم روسیه گه « اور قابو
تیلی » مه‌ن طوتاشدر. آزاو ده کیزینده « آرابات تیلی »
ده که‌ن بیر قوم جولی باردر، بوغا قریم تاتارلاری
« چیکیچکی » ده‌رله‌ر.

لمانی کیبی، بیر جمله اکینجی بیر جمله که تاماملاوجی
لا: سوز گه‌لیمی: مه‌ن بارغاندا سه‌ن یوق ادك. مه‌ن او-
سام سه‌ن یازارسك! باشیم آوورغانی ایچون ده‌رس قارایا
دم . یازوب بیتیردیم کیبی.

بو مثال‌له‌رده‌ن بیرینجی مثالنی آلوب ته‌شکه‌ر که‌نده
کوره‌مز که : مه‌ن بارغاندا — بیر — سه‌ن یوق أدك —
کی حکم ، اکی جمله بار.

٦٧ — آصل مقصدنی آکلاتقان جمله. « آصل جمله »در.
بو مثال‌ده آصل جمله ، « سه‌ن یوق ادك » در.

٦٨ — آصل جمله‌ده کی فایدانی آرتدیرو ، یا که
اکسیلتو ایچون « آصل جمله » که بیر قوشامات مان
بایلانغان جمله گه « ایییه‌رچه‌ن جمله » دیله‌ر: بیرینجی مثالده:
مه‌ن بارغان‌دا جمله‌سی « سه‌ن یوق ادك » آصل جمله‌سنك
ایییه‌رچه‌نیدر.

واقیتلاوجی جمله

٦٩ — آصل جمله‌ده‌ن آکلاشیلغان حکمنك نه زامان
بولغانین آکلاتقان جمله که « واقیتلاوجی ایییه‌رچه‌ن جمله »
دیله‌ر .

مثال: او اوقوغاندا ، مه‌ن یوق ادم . ده که‌نده « او
اوقوغاندا » جمله‌سی کیبی.

٧٠ - ایپەرچەن جملەلەر هەر زامان آصل جملەدەن أوەل كەلیر.

حاللەوجی جملە

٧١ - آصل جملەنك ناصل، نە دای، نە حالدە؟ بو لغانین بیلدیر گەن ایپەرچەن جملە كە« حاللەوجی جملە »دیلەر

مثال: یازا، یازا بولدیردم. اوقوب پیتردم. دە گەندە یازا، یازا و اوقوب جملەلەری. كیبی.

باشلانغیچ جملە

٧٢ - آصل جملەدە كی ایشنك نە زامان باشلاغانین بیلدیر كەن جملە كە « باشلانغیچ جملە » دیلەر: گیمناستیقا اتكەندەنبەرلی اوزمدە طاقات بارلیغین طویامان » دە كەندە « گیمناستیكا أتكەندەنبەرلی » جملەسی كیبی.

كەچكەن دەرس صورالاجاق، مثال كەتیریلەجەك.

اویرەنچیك

یازوب چیقدم، یازغاندا، قولوم طالدی. اوطورا، اوطورا بەزدیم.

بو مثالەردە كی آصل و ایپەرچەن جملەلەرنی آیریكیز!

پیتكی جملە

٧٣ - آصل جملەدە كی ایشنك نە واقت پیتەجەك یا كە كەنین بیلدیر كەن جملە كە « پیتكی جملە » دیلەر: چیراق سونگەجەك یازدم » دە كەندە «چیراق سونگەجەك» جملەسی كیبی.

سەبەبلەوجی جملە

٧٤ - آصل جملە كە سەبەب بولوب كەلكەن جملە كە « سەبەبلەوجی جملە » دیلەر.

مثال: باشیم آوورغانندان اوتوری مەكتەبكە كەلامادم. اوقوماغا (اوقوماق ایچون) بارامان. قار، قالین بولغاندان، جول بەك آوور ادی. كیبی.

واقتداش جملە

٧٥ - بیر ایش بولور، بولماز. آرتندان باشقا بیر ایش بولغانین بیلدیر كەن « جملە » كە « واقتداش جملە » دیلەر: سەن كەلكەنیمەن، مەن قایتدم. جاتقانیمان، یوقلادم. دە كەندە: سەن كەلكەنیمەن، جاتقانیمان » جملەلەری كیبی.

شارطلاوجی جملە

٧٦ - آصل جملەدەن آكلاشیلغان حكمنك اكنجی

بیر حکم که بایلی و شارط بولغانین بیلدیر که‌ن جمله‌ که
«شارطلاوجی جمله» دیله‌ر.

مثال: «یازسام بیتیریرمه‌ن. تاتار اوقوسا یو کسه‌لیر»
ده که‌نده یازسام، تاتار اوقوسا، جمله‌ری کیبی.

قوشما جمله

۷۷ — آصل وایه‌رچه‌ن جمله‌له‌رده‌ن یاصالغان جمله‌له‌ر که
«قوشما جمله» دیله‌ر. مثال:

جیکیت مینسه آتینا.
اوغین آلسا قاتینا،
میدان اوقور أکه‌له‌ر
یه‌دی ألنك جاتینا.

ززز

تاتار بولساك، تیلك قایدا؟
أوز قوراندا‌ك، أیلك قایدا؟
أوسدیریب‌ده قوقلایالمای
قوپاریلغان گولك قایدا؟

ش. ب.

ززز

که‌چکه‌ن ده‌رسله‌ر صورالاجاق.

آنامدان طووغاندا، سه‌زیکلی طوودم
کیمسه‌سز بولسامدا، قارت صویم قودیم،
کوکلمده حقیقت اوینادی، طوردی.
حقسزلق کور گه‌نده جوره گیم اوردی

(حمدی)

ززز

آوورسام آه ده‌ر، کیمسه‌م یوق،
أولسه‌م جیلار.
یوزومنی صیپاب، کوزومنی
کیم جومدیرار؟

بو مثالده کی جمله‌له‌رنی ته‌شکه‌ر، آییریکز!

اویره‌نچیك

که‌چکه‌ن ده‌رسله‌رگه کوره جمله‌له‌ر یاصا کز!

اویره‌نچیك

۱) جارلیلق یامان شی أکه‌ن، أك جووغم جات ولدی. جانغزلق یامان شی أکه‌ن آیتقان سوزیم مات ولدی.

۲) جار جاغالاب جورمه بالام، جار جیغلسا أوله‌رسیك! امانمان أش بولما بالام، کیشی أوتدیرسه توله‌رسك! قیملداغان ایر آتلار.

تەشكەرو - تحليل

٧٨ - تەشكەرو، دەب بير شينك آصلينك نه بولغانين قيديرو، تورلى شيدەن قوشولوب چيققان بير شينك پارچالارين بير بيرينده‌ن آييروغا آيتالار.

سوز گەليمى: صاوتياتدا (سەسلەر علمى) سەسلەرنى، املادا سەسلەرنك شەكلين، يازيليشين تەشكەرەمز.

صارفقا كوره تەشكەرو

٧٩ - صارف، سوزلەرنى يەدى صويغا آييرا، صارفقا كوره تەشكەرو دەب: بير سوز، صارفنك آييرغان يەدى صويندان قايسينا كيره؟ قايسندان بولا؟ هەر صوى سوزنك تورلى حالەرى، خاصييەتلەرى بار، تيل ايچنده هەرسوزنك تورلى بايلانش، تورلى ياقدان ياقينلق، اوزاقلغى بولا، مونا بولارنى قيديريب، طابوب، آييروغا « صارفقا كوره تەشكەرو » ديلەر.

سوزنك تەشكەروى

٨٠ - سوزنى تەشكەرگەنده:

بو مثالەرنى قارت سوزى بواودان چغاريب آكلاغانكز داى بيراز اوزاتوب، كەنەيتب يازيكز.

١) آت: سوزمى؟ تو گولمى؟ - سوز، - نەچون؟

٢) بوتون سوزمى؟ ياريم سوزمى؟ - بوتون سوز - نەچون؟

٣) ناصل سوز؟ - اسم. - نەچون؟

اسمنى تەشكەرو

٨١ - اسمنى تەشكەرگەنده:

١) ناصل سوز؟ - اسم - نەچون؟

٢) جنس اسميمى؟ أوز اسممى؟ - نەچون؟

٣) پاينوزيلكمى؟ كوپلكمى؟ - نەچون؟

٤) آصلمى؟ ياصامامى؟ - نەچون؟

٥) تەكمى؟ قوشمامى؟ - نەچون؟

٦) قاچنجى وناصل بولوش؟ - نەچون؟

مثال: آت اسمدر. چونكه: بير وارلقنك أوزين آكلاتا.

« جنس اسميدر: چونكه، حايوان وارلغيندان بير جنس آكلاتا.

پاينوزيلكدر: چونكه، وارلقلاردان بير دانه وارلق آكلاتا.

آصل اسمدر: چونكه، سوز، آصلندا اسمدر.

تەك اسمدر: چونكه: بىر بوتون سوزلى‌در.
بىرينجى آدلاوجى بولوشدر: چونكه بو يەرده ياسمر
اسم بولوب طورا.

صيفاتنى تەشكەرو

٨٢ — صيفاتنى تەشكەر گەنده:
مثال: قارا سوزى نەدر؟ - صيفات — نەچون
١) ناصل صيفات؟ آصل‌مى؟ ياصامامى؟ — نەچون؟
٢] تەك سوزليمى؟ قوشما سوزليمى؟ — نەچون؟
٣) ناصل ماعنادا؟ عاديمى! آزايتومى؟ آرتديرومى؟
چاغيشديرومى؟ — نەچون؟
٤) ناصل بولوشدا؟
٥] صيفات نەچون هەر زامان بىر اسممەن بارابار كەلەر؟
٦) صيفاتمان بارابار كەلگەن اسمگه نەديلەر؟
٧) تاتارچادا صيفاتمى؟ مەوصوفمى؟ باشدا كەلەر؟ - نەچون؟
٨) صيفاتلاردا پاينوز بلك، كوپلك بولامى؟ — نەچون؟
٩) قارتلار، جاشلار، قيزيللار، يازلار. كبى تيلمزده
كوپلك بولغان صيفاتلارغا نەديسكز؟
١٠ — مەوصوف اسمى نەدەمەكدر؟

مثال: قيزيل: صيفات، آصل صيفات، تەك سوزلى، عادى،
سوزينك صيفاتى.

مثال! طاشلى يەر. ده گەنده: طاشلى، صيفات، ياصاما
ات، عادى، تەك سوزلى، يەر سوزينك صيفاتى.
مثال: قيصقا بويلى آدام، قيصقا: صيفات، آصل صيفات،
دى، تەك سوزلى.
بويلى، صيفات، ياصاما صيفات، عادى، تەك سوزلى.
قيصقا بويلى، صيفات، قوشما صيفات، عادى، آدام
وزينك صيفاتى.
مثال: قارتلار: صيفات، آصل صيفات، عادى، تەك سوزلى.
قارتلار» نك «قارت كيشيلەر» أكەن، كيشى مەوصوفى
طاشلانغان، كوپلك عالامەتى «لار» «قارت» صيفاتنا
اوشولغان، قارتلار، صيفاتى، مەوصوفنك اسمى بولغان.
(نەچون؟)

فعلنى تەشكەرو

٨٣ — فعلنى تەشكەر گەنده:
١) ناصل فعل؟ بويروقمى؟ خابەرمى؟ صيفاتداشمى؟
ارطمى؟ — حال‌مى؟ آنا فعلمى؟ — نەچون؟
٢) قايسى زامان؟ بولغانمى؟ بولايتقانمى؟ بولاجاقمى؟
نەچون؟
٣) ناصل شاخصى؟ غائب‌مى؟ ديكله‌وجيمى؟ سويله‌وجيمى؟
نەچون؟

٤) پاینوزیلك‌می؟ کوپلك‌می؟ — نەچون؟

٥) آووشوجی‌می؟ قالوجی‌می؟ — نەچون!

٦) بەللی‌می؟ بەلگی‌سزمی؟ — نەچون؟

٧) او گلاومی؟ تەرسلەومی؟ (مثبت، منفی) — نەچون!

مثال: دەرسیمنی اوقودم — یازیکزنی یازیکز!

اوقودم: خابەر فعلی، بولغان‌زامان، سویلەوجی، پاینوزیلك، آووشوجی، بەللی، او گلاو.

یازیکز! بویروق، دیکلەوجی، کوپلك، آووشوجی، بەللی، او گلاو.

---

٨٤ فعلنك یاصالیشین تەشکەر گەنده:

مثال: اوقودیم، اوقودیق، اوقودی، اوقودیلار، اوقودلك، اوقودیکز! اوقوغانلار، اوقویسکز! اوقورمز. اوقو، اوقوماق، کبی.

١ — تەشکەرو: اوقو!: فعل، بویروق، دیکلەوجی، پاینوزیلك.

: دی: خابەر فعلینك کەچکەن زامان عالامەتی.

: م: سویلەوجی پاینوزیلك عالامەتی.

٢ — تەشکەرو: اوقو!: فعل، بویروق، دیکلەوجی پاینوزیلك

: دی: خابەر فعلینك کەچکەن زامان عالامەتی

: ق: سویلەوجی کوپلك عالامەتی.

٣ — تەشکەرو: اوقو: دیکلەجی بویروقنك پاینوزیلکی

: دی: کەچکەن زامان عالامەتی.

: ك: دیکلەوجی پاینوزیلك عالامەتی.

: ز: دیکلەوجی کوپلك عالامەتی.

نەتیجە: اوقودیکز: خابەر فعلینك، بولغان زامانىنك دیکلەوجی کوپلیکی.

ضامیرنی تەشکەرکەنده:

٨٥ — ناصل ضامیر؟ — نەچون؟

پاینوزیلکمی؟ کوپلك‌می؟ — نەچون؟

قایسی بولوش؟ — نەچون؟

مثال: مەن یازدیم، شو آغاچدر.

مەن: شاخص ضامیری، سویلەوجی، پاینوزیلك، بیرینجی آدلاوجی بولوش.

شو: کور کەزو ضامیری، پاینوزیلك، بیرینجی آدلاوجی بولوش، نەاوزاق، نەیاقین، اورتا بیر یەده ای وارلقینی کوستەرو ایچون قوللانیلیر.

صایی آدلاربن تەشکەرو

٨٦ — ناصل صایی آدی؟ — نەچون؟

قاچنجی بولوش؟ — نەچون؟

مثال: بیر کیشی کوردیم: دە گەندە: بیر: صایی آدی، عادی، بیرینجی بولوش.

مثال: اوچونجی صنفدامان، دە گەندە: اوچونجی صایی آدی، دەرەجە صایی آدی، بیرینجی بولوشی.

قوشاماتلارنی تەشکەرو

۸۷ — قوشاماتلارنی تەشکەر گەندە:

۱] دی، در، ە، ار، غان، لار، ز، ق، نەدر؟

— قوشامات‌در — نەچون؟

۲) نە قوشاماتی، یاکە عالامەتی؟

مثال: طاش قاتتیدر. دە گەندە: در: حکم‌قوشاماتیدر.

مەچەو سوزلەری، تەشکەرو

۸۸ — ناصل مەچەو سوز؟ — سوزنی قاویلە گەنمی، بایلاغانمی؟ ندامی؟ — نەچون؟

تیل دەرسی ناصل اوقوتولیر؟

بیر قاچ سوز

صیرا توشکەن‌صایین، کەز گەن، کور گەن، کوزدەن کەچیر گەن مەکتەبلەریمزدە اك ضاعیف کەچکەن بیر

ریس کور کەن بولساق، اودا تیل دەرسلەری أدی. بونك اوپدەن، کوپ سەبەبلەری بولغاننا شەك یوق، لاکین بو بەبلەرنك اك باشلیجاسی، ابتدائی اوجالاریمزنك « تیلنی ناصل اوقوتو؟ » جوروغندا کەرەکی کبی بیلگیلەری ولمایوویدر. بوندان اوتوری، کتابمزنی اوقوتودا اوجا قاداشلارغا قولایلق بولو ایچون، تیل دەرسلەرین اوقوتو جوروغندا « پەداغوغلارنك » کوپلکمەن قابول أتکەن تودلاریندان طوپلانغان قیصقا بیر کتابچق قوشونی مناسیب کوردك.

تاتارچا اوقوتو

دەنەمەسی بەداوا، بیر بالانك قولونا شیلتراووقلی، یاکە، ایچی چارتلی بیر اویونجاق بەریکز! اویونجاقنی قولونا آلیر، آلماز، أك باشدا أتمجەك ایشی، اویونجاقنك ایچین آچیب، قاریشدیریب، تەشکەریب ایچنده نە بارین بیلو بولاجاقدر. اونی قاریشدیریب، ایچنده نەبارین بیلمەی طورا، آصل جانی راحات أتمەز، نەبارین بیلگەن صوك طوقتار، جانی راحاتلانیر، چونکەم اندیکی، نە بولغانین بیلگەندر.

شوغا اوشاب، بیر بالانك هەر کون، هەریەردە، کوزی آلدیندا، میینده، قولاغیندا، تیلنده، سوزنده دولاشقان، ویجیر داشقان، چیکلاغان « سوز » لەردە، اوبالا ایچون

ایچی قاریشدیرلماغان، کەرەگندای نەبولغانی بیلنمەگەن
اویونجاقدایدر. سوزلەرنك، اك باشدا بالاغا آكلاتماق
ماعنالاری. بەرگەن فکر و آكلاییشلاری بەك چونستوق
بەك طوقاو و طومانلیدر. لاکین سەسلەر، سەسلەردەن صوك
سوزلەر تەشکەریلیب، قاریشدیریلیب، بیر بیرینەدەن آییریلما
نصایین آكلاتیشلاری، آیدینلانیر، صارفنك کورەجەك ایشی
طلبەدە سوزلەرنی آكلاییشلی بیر طارزدا تەشکەرمەگە
بیلونی اویرەتمەكدر.

صارف فەنی، سوزلەرنی بیرەر، بیرەر تەشکەریب
اونلارنی صویلارغا آییرونی، بیر بیرینە قارشی بولغان
بایلانیشلارین أویرەتکەنین یوقاردا کورگەن أدك، ناحودا
بو بیرەر، بیرەر تەشکەریلیب، صویلارغا، بولو کلەرگە
آییریلغان سوزلەرنك بیر بیریمەن ناصل و قاتب قوشولغان
بیرلەشکەن، بایلانغان، توزولگەنلەرین و آكلاتیشلارین
آكلاتیر.

صارفنك بولسون، ناحونك بولسون بوتون قانون و
قاعدەلەری آنا تیلندەن آلینغان وە او نەگیز أوستونە
قورولوب کەلگەن، بونك ایچون صارف، ناحو، «دوغری
یازوب، دوغری اوقومایی اوگرەتیر» دەن زیادە «یازیلغان
و سویلەنگەن سوزلەرنك، جملەلەرنك دوغری بولوب

لماغانین، یاعنی آنا تیلنك قاعدە وە قانونلارینا اویغون
لوب، بولماغانین، و آكلاتیشلارین تەشکەرونی اویرەتیر.
ندان شونی آكلاتماق ایستەیمزگە، آیتقاندا، یازغاندا،
، قاعدەگە أسیر توگولدر. لاکین تیل صانکە بیر
ینادر. اوندان فایدالانماق ایچون اونك آلەتلەری، تورلی
رقلاری یەرندە بولغان سوزلەرنك قاتب آیلانغانین، ایش
ورگەنین، نەگە یاراغانین، کەرەگندەدە قوللانماغا
لمەك کەرەکدر.

ابتدائی مەکتەبلەرندە صارف اوقوتولودا طوتیلاجاق اوصول

عمومی توشونجە:

صارف، ناحو اوقوتقان اوجا اوقوتووین شو یوللارمان
کوچوروب آلیب کەتمەك کەرەکدر.

١) «سوز فکر وە یورەکدەن بیرەر پارچادر» دیلەر.
ای بولغان یەردە سوزلەر بیر ایستەك، بیر توشونجەنی
کلاتو ایچون قوللانیلاجاقدر. اونك ایچون، قاعدە و
ریفدەن أوەل، قاعدە وە تاعریفلەری اویرەتیلە جەك سوزلەرنك
زلەری، کوزەل أتدیریب بالاغا آكلاتیلماق کەرەکدر.

٢) اك فایدالی وە آكلاتیشلی اوصول، تەجریبە

اوصولیدر. یاعنی أویره‌تیله‌جه‌ك بیر قاعده، بیر قانون و
تاعریف ایچون، باشدا تورلی مثاللەر کەتیریب، مثاللەردن
قاعده و تاعریفکه بارو یولیدر.

۳) صارف بیلگیسی، تیل قاعده وه قانونلاری بالاتر
میسندا اوبالانب، کوپدەن، کوپ آکلاتیلماغان بیر شی
بولوب قالماماق، شه کل وه سوز قالابالیغی حالندەن، توشونجه‌نی
آك حالینه کەچمەسی کەره کدر. سوز گەلیمی: سوزلەر
چەشیتلەرگه بولونوب، اونلارنی قورودان. قوری؛ اسم نەدر؟
صیفات نەدر؟ فعل نەدر؟ کبی صوراولارمان تاعریف أتدیریب
کەچه‌جه‌ك یەرده؛ اسملەر نەچون کەره‌ك؟ صیفات نه ایشون
کوره؟ فعللەر، نه آکلاتالار؟ ضامیر نه گه کەره‌ك؟ قوشاماتلار
مەچو سوزلەر نه گه یارای؟ نه فایدالاری بار؟ کبی
صوراولارمان. توشوندیرلسه، أبه‌تده دها صاغلام و مانطیقلی
بیر شی اویره‌تیلیر.

۱ — دەرس اورنه کی

سوز فکری

معلم — (أکی شینی بیر بیرینه اوروب) نه‌أشیتدیکز؟
طلبه — بیر سەس أشتدك.
م — نه آکلادیکز؟ — بیر شی آکلامادق.

م — (بیر سوز آیتب) نه‌أشیتدیکز؟ — بیر سەس.
م — بو سەسدەن بیر شی آکلادیکزمی — آکلادق.
م — (سوز گەلیمی: آیتقان سوزیمز « آت » بولسون)
آکلادیکز!
ط — بیر حایوان آکلادق.

تاعریف: مونا بوندای، أشیتکەنگه بیرشی آکلاتقان
سەسلەرگه صارف علمنده « سوز » دیلەر.

۲ — دەرس اورنه کی

سوز نه که کەره‌ك؟

م — تاتار بالاسی، آکلاییشلیدر. مەن بو سوزلەرنی
نەچون آیتدم — تاتار بالاسینك آکلاییشلی بولغانین آکلاتو
ایچون آیتدیکز!
م — دەمەك بو، مەنم بیر توشونجەمدر.
م — ماغا کتابکنی بەرچی! — شیمدی نه آکلادیکز؟
ط — سیزك کتاب ایسته گەنکزنی آکلادق.
م — دەمەك بودا مەنم بیر ایسته کیمدر. شای بولغان
بەرده سوزلەر نەچون آیتیلا أکەن؟
ط — بیر ایسته‌ك، بیر توشونجەنی آکلاتو ایچون

٣ - دەرس اورنەکی

وارلق فکری

م - (قولونا بیر قارنداش. یا بیر کتاب، یاکه باشقا بیر شی آلوب) بونه؟ - قارنداش - بو قارنداش کیزلی بیر قوەت طارافندان یاراتیلیب « وار » بولغانمی؟ یوقسەم، انسانلار طارافندان یاصالیب « وار » بولغانمی؟ - انسانلار یاصاب « وار » بولغان.

(اوجا، بوغا اوشاغان بیرقاچ صوراولاردها بەرەر)

نەتیجه: ایستەر یاراتیلیب، ایستەر یاصالیب یوقدان بار بولغان شیلەرگه « وارلق » دیلەر.

بوتون وارلقلار اوچکه بولونه: حایوان، انسان، شی.

٤ - دەرس اورنەکی

اسم فکری

م - (اوجا قولونا بیر قارنداش، یا بیر کتاب آلیب یاکه بیر حایوان، بیر انسان کوستەریب) بو وارلیقنی نەمەن؟ ناصل طانیرمز؟ - آدین آیتارمز.

م - قارنداش دەگەنده بو وارلقنك نەسین آگلایسکز؟

ط - أوزین آگلایمز.

م - شای بولسا، سوزلەر ایچنده « اسم » نەگه کەرەك

ط - بیر شینك « أوزین » آگلاتماغا کەرەك.

م - تاعریف أتیکز باقایم، اسم ناصل سوزدر؟

تاعریف: اسم، بیر وارلقنك أوزین آگلاتقان سوزدر.

---

٥ - دەرس اورنەکی

کەچکەن دەرسنی توشونجەدەن کەچیرەمز

م - آت، سوزمی؟ - سوز. - نەچون؟ - چونکوم بیر وارلق آگلاتا - وارلق آگلاتسا سوز بولامی؟ - أیت. بیر شی آگلاتقان سەسلەر « سوز » در.

م - آت، اسممی؟ - اسم - نەچون - چونکوم بیر وارلقنك أوزین آگلاتا - بیر وارلقنك أوزین آگلاتقان سوزلەرگه اسمدر.

٦ - دەرس اورنەکی

جنس اسمی، أوز اسم

أوزەن - صالغیر

کوی - طوطای کوی

طاش - قزیل طاش

انسان — فاخری.

آت — قاشقا آیغبر

یاخود: عثمان تمیز بیر تاتار بالاسیدر.

شهردەن بەك، کوینی سویەمەن

صوراولار: أوزەن سوزی نەدر؟ — اسم — نەچون؟

م — أوزەنسنك أوزی نەدر؟ — آغار صودر.

م — دەمەك دە کزدە صو، کولدە صو، قویی‌صووی‌دا صو، جاوون صووی‌دا صو. لاکین، « أوزەن » صولارنك آققان بیر جنسیدر.

تاعریف: بیر وارلقنك جنسین بیلدیرکەن اسملەر « جنس » اسمیدر.

٧ — دەرس اورنەکی

کەنە جنس آدی فکری ایچون

م — حایوان دەکەندە نە وناصل حایوان آکلایسکز؟

ط — بوتون حایوانلارنی آکلایمیز.

م — بو حایوانلارنی جنس، جنس نەمەن؟ ناصل آییریرسکز؟ — آدلاریمان آییرارمز.

م — آییریکز باقایم! — قوی، آت، قوش، ایت، میشیق، اوکوز، طاووق، چیپچە، کوکیش...

م — شوندی بو آیتمالارکز هپسی بیرەر اسممی؟

ط — اسم. — نەچون؟ —

م — بو اسملەرمەن نەیاپدیکز؟ نەآییردیکز؟ —

ط — حایوانلارنی جنسلارغا آییردق.

تاعریف: وارلقلارنی جنس، جنس آییرغان اسملەرە اسمیدر.

٨ — دەرس اورنەکی

پاینوزیلك فکری

م — آت، قوی، طاووق، أوزەن، دەکز دەکەندە وارلقلاردان بیرەر دانە وارلق آکلایسکزمی؟ یوقسەم کوپ دانە وارلق آکلایسکزمی؟

ط — بیردانە آت، بیردانە قوی، بیر دانەطاووق... آکلایمیز.

تاعریف: وارلقلاردان بیر دانە وارلق آکلاتقان جنس اسملەرینە « پاینوزیلك — مفرد » دیلەر.

٩ — دەرس اورنەکی

کوپلك فکری

م — آتلار، قویلار، طاووقلار، دەکزلەر دەکەندە

بو وارلقلاردان بیر دانه‌می؟ بیر کوپ‌دانه‌می آ کلایسک
ط — بیر کوپ دانه آ کلایمیز.

تاعریف: وارلقلاردان بیر کوپ دانه وارلق آ کلاتماق
جنس اسمله‌رینه « کوپلك — جمع » دیله‌ر.

۱۰ — ده‌رس اورنه‌کی

پاینوزیلکنی کوپلك یاصاو قاعده‌سی

م — سوز گه‌لیمی: جه‌کوب مینمه‌گه بیر دانه
حایوانمزنك بولغانین آ کلاتماق ایسته‌سه‌ك نه ده‌رمز؟
بیر آتم بار ده‌رمز.

م — کوزه‌ل!.. آتیمز بیر دانه بولمای بیرده‌ن‌زیاده‌
کوپ بولسا نه‌ده‌رمز؟ — آتلاریم بار ده‌رمز.

م — آت، پاینوزیلکمی؟ کوپلکمی؟ — پاینوزیلك.
م — آتلار، » » کوپلك.
م — آت، پاینوزیلکین کوپلك اتمه‌ك ایچون.
نه قوشدیکیز؟ — بیر « لار » قوشدق.
م — قایه‌رینه؟ باشینامی؟ صو کونامی؟ — صو کونا!

قاعده: پاینوزیلك اسمنك صو کونا « لار، لر » قوشولسا
« کوپلك » بولور.

۱۱ — درس اورنه‌کی

أوز اسم

م — صالغیر سوزی نه‌در؟ — اسم.
م — صالغیرنك داها باشقاصوبی، جنسی بارمی؟ یوقسام
بو اسم ته‌ك بیر اوزه‌ن که ماخصوصمی؟ آسه‌له‌ت بیر
اوزه‌ن ایچون آتالغان اسممی؟
ط — باشقا جنسی یوق، ته‌ك بیر اوزه‌نکه صالغیر
ده‌نیله، بیر اوزه‌ننی آ کلاتماق ایچون آسه‌له‌ت آتالغان
اسم..

تاعریف: بیر وارلقنك ته‌ك اوزینه ماخصوص اسمله‌ر که
« اوز اسم » دیله‌ر.

۱۲ — درس اورنه‌کی

که‌چکه‌ن ده‌رسله‌رنی توشونو

م — چه‌چك، کتاب سوزله‌ری نه‌در؟ — اسم. نه‌چون؟
م — جنس اسمی‌می؟ اوز اسممی؟ — جنس اسمی — نه‌چون؟
م — پاینوزیلکمی؟ کوپلکمی؟ — پاینوزیلك — نه‌چون؟
م — قاتب کوپلك یاصارسکز؟ — صو کونا « لار،
له‌ر » قوشارمز — نه‌چون؟

م ـ توشونكز ! أوز اسمله‌ر كوپلك بولورمی؟

بولماز ـ نه‌چون ؟

م ـ تیلیمزده عثمانلارغا بارامان، تاریخدا آتیللالار جه‌نكیز له‌ر كوپدر » ده‌ب آیتامز ، عثمان ، آتیلا جه‌نكیز سوزلری أوز اسمدر.

اوز اسمله‌رده‌ن كوپلك بولغان، لاكین بو، عثمان و آرقاداشلارینا، بارامان،

تاریخدا آتیلادای، جه‌نكیزدای أتكه‌ن بویوك آداملار كوپدر» ده‌مه كدر. .

قاعده: شای أتب، اوز اسمله‌رمه‌ن كوپ وارلقلار آكلاتیلماق ایسته‌نكه‌نده، اونلاردا « كوپلك » بولالار، لاكین بو « یاصاما كوپلك » در.

خاطرله‌تو: اسمنك قالغان حالله‌ری‌ده یوقاردا كی أوز نه كله‌رگه كوره اویره تیلیر.

كه‌چكه‌ن درسله‌رگه اویغون قیصقا جمله‌لی بیرقاچ ساطر املا یازدیریب، اوندان‌صوك‌دا صوراب اسمله‌رنی طابدیرار، هه‌رجه‌وابدان صوك ـ نه‌چون سؤالین به‌رونك طلبه‌نك به‌ركه‌ن جه‌وابنك آكلایمی؟ یوقسه آكلامایمی؟ آیتقانسا أوزین تمشوندیرمه كه بالابان فایداسی باردر.

١٣ ـ ده‌رس اورنه‌كی

صیفات فكری

قارا قارنداش، قیزیل چه‌چه‌ك ، قالین كتاب. ده كه‌نده ا، قیزیل، قالین سوزله‌ری، قارنداش ، چه‌چه‌ك ، كتاب رلقلارینك نه‌سین آكلاتا ؟ ـ قارا، قیزیل سوزله‌ری رنداش، چه‌چه‌ك اسمله‌رنده‌ن آكلاشیلغان وارلقلارنك رسین، قالین سوزی، كتاب وارلغنك حالین آكلاتا.

تاعریف: وارلقلارنك توسین، حالین ، ناصل، نه‌دای ولغانین آكلاتقان سوزله‌ر كه « صیفات » دیله‌ر.

---

١٤ ـ ده‌رس

صیفات نه‌چون كه‌ره‌ك ؟

م ـ (قولونا بیر قاچ قارنداش آلیب بیره‌ر، بیره‌ر)

بو نه ؟

ط ـ قارنداش .

م ـ یابو ؟ ـ اودا قارنداش.

م ـ یا بو بیری؟ ـ اودا قارنداش.

م ـ ده‌مه‌ك بونلار قارنداش بولودا هپسی بیرجنس.

شایمی ؟ ـ شای، هپسی بیر جنس.

م – شای بولسا، بونلارنی بیری بیرینده‌ن ناصل آییرارمز؟

ط – بیری قارا، بیری قیزیل، بیری‌ده مور.

م – قارا، قیزیل، مور سوزله‌ری نه‌در؟ – صیفات.

م – اویله ایسه ناصل آییردق، آیتیگز؟ – صیفاتلا ریمان آییردق.

---

١٥ – درەس اورنه‌کی

اوز وه ماعنا فکری

م – بو نه‌در؟ قارا تاختا.

م – بو قارالق صیفاتی بو یه‌رده نه‌مه‌ن طورا؟ أوز أوزینه‌می، یوقسام تاختامانمی؟ – تاختامان طورا.

م – قارا صیفاتین بو یه‌رده‌ن یوق اتسه‌م تاختادا یوق بولور کته‌رمی؟ یوقسه‌م که‌تمه‌زمی؟ – که‌تمه‌ز.

م – یاکه تاختانی بو یه‌رده‌ن یوق اتسه‌م، قارا صیفاتی‌دا تاختامان یوق بولوب که‌ته‌رمی، یوقسه‌م قالیرمی؟ – که‌ته‌ر.

فایدا – بوندان آکلاشیلغانسنا کوره صیفاتلار أوز أوزینه طورالماز، أوزی بولغان بیر وارلقمان طورارلار. شوندان‌اوتوری« صیفات » هه‌رواقت بیراسمه‌ن بارابار آیتیلیر.

١٦ – درەس اورنه‌کی

جیگیت کیشی، قورقاق بالا، فایدالی کتاب.

م – بو مثال‌له‌رده باشدا قایسی‌سوز آیتیلغان؟ صیفاتمی؟ اسم‌می؟ – باشدا صیفات، صوك اسم آیتیلغان.

قاعده: تاتارچادا، باشدا صیفات، صوك اسم آیتیلیر، بارابجه‌ده، فاریسی‌جه‌ده روسجه‌ده بونك ته‌رسینه‌در.

١٧ – درەس اورنه‌کی

نه‌چون باشدا صیفات؟

م – تاختانك باشدا کوزیکز که کورونکه‌ن یاغی أوزیمی؟ صیفاتیمی؟ – صیفاتی.

م – شای بولسا، بیز که وارلقلارنك باشدا بیلینکه‌ن، کورولکه‌ن، یاقین و قولای آکلاشیلغان یاغی قایسیدر؟ – صیفاتلاری‌در.

م – صیفاتلاریندان صوك؟ – وارلقنك اوزی.

فایدا – بیر وارلقنك بیز که چالت کورونکه‌ن، قولای آکلاشیلغان ماعنالاری صیفات، کوچ و قیین آکلاشیلغان ماعنالاری « اوزی» بولغانندان صیفاتنی باشدا، اسمنی صوك آیتامز.

---

١٨ - دەرس اورنەکی

آصل وە یاصاما صیفات

فکری

قالین — طاشلی

اینجه — جازلق

کوك — آراباجی

م - قالین، اینجه، کوك سوزلەری آصل سوزمی قوشاماتلی سوزمی - آصل سوز.

م - ناصل سوز؟ - صیفات.

تاعریف: آصلیندا صیفات بولغان سوزلەر کە «آصل صیفات» دیلەر.

م - طاشلی، جازلق، آراباجی سوزلەری، آصل سوزمی؟ قوشاماتلی سوزمی؟ - قوشاماتلی سوز. - نەچون؟

م - آصللاری نەدر؟ - طاش، جاز، آرابا» در.

م - قوشاماتلاری نەدر؟ - لی، لق، جی در.

م - طاش، جاز آربا سوزلەری نەدر؟ - اسم.

م - طاشلی طوپراق، جازلق اکین، آراباجی علی دە کەندە: طاشلی، جازلق، آراباجی سوزلەری نە بولا؟

ط - صیفات بولالار! - نەچون؟

تاعریف: آصلی صیفات بولماغان سوزلەرنك صوکونا شامات کەلیب صیفات بولغان سوزلەر کە «یاصاما صیفات» دیلەر.

قاعدە: آصلی صیفات بولماغان سوزلەرنك صوکونا صیفاتلق عالامەتلەری دە کەن قوشاماتلار قوشولسا، یاصاما صیفات بولور.

---

١٩ - دەرس اورنەکی

صیفات دەرەجەلەری

قارا، قاپقارا، بەك قارا، قارالی؛ قاراجا. بیر قارا بولوط چیقدی، اورتالق قاپقارا کەسیلدی. بەك قارا اون. قارالی باصما، بوندان قاراجا.

م - مونا بو سوزلەرنك هپسی صیفات، هپسی قارا، لاکین، بیر قاراردا توکول، بیر بیرینەدەن فەرقلی.

فایدا - صیفاتلارنك ماعنالاریندا کورولکەن بو آییرمالارغا «صیفات دەرەجەلەری» دیلەر.

٢٠ - دەرس اورنەکی

عادی صیفات فکری

م - قارا تاختا دە کەندە: ناصل آکلایسکز؟ آزمی؟ کوپمی؟ بیر قاراردامی؟ - بیر قاراردا،

قاعده : بیر وارلقنك صیفاتینك بیر قاراردا بولغانی بیلدیرکن سوزلرکه « عادی صیفات » دیلر .

خاطرلاتو — آزایتو ، آرتدیرو ، چاغیشدیرو صیفاتلاری‌دا شو اورنه‌ککه کوره بریلیر .

٢٠ — دەرس اورنه‌کی

فعل فکری

م — فاخری اوقودی ، سن یاز ! حالیم دیکلەی . ده‌کنده اوقودی ، یاز ، دیکلەی سوزلەرنده‌ن نه آکلایسکز ؟

ظ — بیر وارلقنك اتکن ، اته‌جك ، أته یاتقان ایشین آکلایمز .

تاعریف : بیر وارلقنك اتکن ، اته یاتقان ، اته‌جك ایشین آکلاتقان سوزلر « فعل » در .

٢٢ — دەرس اورنه‌کی

فاعیل ، یاکه شاخص فکری

م — اوقودی ، ده‌کن بیر سوز آیتساق ، بیرده اوقوغان بولو کره‌کمی ، توکولمی ؟ — کره‌ك .

م — کیم اوقودی ؟ — فاخری اوقودی .

قاعده : بیر ایش ، بیر فعل ایشلەندیمی ؛ موتلاق شو ایشنی اتکن ، أته یاتقان ، أته‌جك بیره‌و بولو کره‌ك . یاخود ، فعلنی ایشلەکه‌نکه « فاعیل ، یاکه شاخص » دیلر .

فایدا — فعلده اوچ شاخص باردر : غائب ، دیکلەوجی ، سویلەوجی .

١) سوز آیتایاتقانغا « سویلەوجی »

٢) سوز دیکلەیاتقانغا « دیکلەوجی »

٣) سوز آیتلغان و دیکلەگنده بولماغانغا « غائب » دیلر .

٢٣ — دەرس

زامان فکری

م — اوقودی ، اوقوی ، اوقور ، اوقویجاق ، اوقوغان ده‌گنده : کیشینك عقلینا « قاچان ؟ » ده‌کن بیر صوراو کره‌ك . شو صوراوغادا کچکن زاماندا ، شوندی ، کره‌جکده ده‌ب جواب آلامز .

فایدا — شو صوراو و جوابدان آکلاشیلغانینه کوره فعلەر که زامان ماعناسی‌دا قاریشا .

فعل‌ده زامان اوچدر

کچکن .

شوندی .

کره‌جك .

٢٤ - دەرس اورنەكی

كەنە فعل

م - اوقودی، اوقوی، اوقور، بو فعللەردە بولغان، بولایاتقان، بولاجاق بیر ایش خابەر بەرو ماعنالاری بار.

قاعدە: أوزندە خابەر ماعناسی بولغان فعللەر كە« خابەر فعللەری » دیلەر.

٢٥ - اورنەك

خابەر فعلینك یاصالیشی

م - اوقودی سوزینك آصل، توبی نەدر؟ - اوقو!

م - اوقو! - سوزی نەدر؟ - فعل. - ناصل فعل؟ - بویروق - نەچون؟

م - اوقودی دەسك، بو فعلدەن أمرمی! خابەرمی آكلاشیلا؟ - خابەر آكلاشیلا.

م - بویروق فعلی ناصل بولوب، خابەر فعلی بولدی؟

ط - بویروقنك صوكونا، كچكەن زامان عالامەتی « دی » كتیریلب یاصالدی.

قاعدە: بویروقنك صوكونا « دی » قوشولسا، خابەر فعلینك غائب پاینوژیلكی بولور.

پیتكی دە

دها كوپ دەرس اورنەكلەری كوستەرمەك ایستەر ایدك. لاكین بو اوواق كتاب ایچنە بوتون دەرسلەرنی صیدیرماق مومكون بولمادی. نەدە بولسا، یوقاردازیادەسیمەن كوستەریلگەن اورنەكلەر، اوصول جوروغیندا كەرەك بولغان فكرنی بەرەر بللیمەن، چونكوم بو یەردە ماقصادیم « اوقوتوا وصولی كتابی » یازماق توكول، اوصول جوروغندا بیر پارچا فكر و ماعلومات بەرودر. لاكین شونیدا آیتایم كە: دەرسلەرنك آرو، تەمەللی، آكلاییشلی بولووی ایچون، هەر دەرسكە اویغون « اویرنچیكلەر » « تەشكەرو » لەر بەرونیدە اونوتماكز! چونكوم تیل توشونجەلەرنی میییلارغا باصقان بیر ماشینا بولسا، او ماشینانك آلاتلاری، چارقلاری بولغان سوزلەرنی، دارقاتقان، تەمیزلەب، مایلاغان « تەشكەرو »در، او آلاتلارنی قایتارا باشدان یەرلی یەرینە، چاراشیغی، چاریشیغیمان طاغیشدیرغان و یەرلەشدیریب، ماشینانی ایشلەتكەن « اویرەنچیك » لەردر.

ناحوده تەشكەرو

مثاللەر آلینیر: شو طارزدا صوراولار بەریلیر ·

١ — آلغان مثالمز جملەمی ؟ توکولمی ؟ — نەچون ؟

٢ — جملە نەدەن یاصالا ؟

٣ — جملەدەکی سوزلەرکە جملەنك نەلەری دیلەر ؟

٤ — جملەنك موچەلەری باشدا قاچ تورلیدر ؟

٥ — آصل موچە قاچ تورلیدر ؟

٦ — باش سوز نەدر ؟ حکم نەدر ؟

٧ — باش سوز ناصل سوزدن ؟ حکم ناصل سوزدەن یاصالغان ؟

٨ — باش سوزدە حکم آراسندە اویغانلق بارمی ؟

٩ — ناصل جملە ؟ ... الی آخرە کبی ·

١ — أورنەك

مثال : تاتار جیبکیتدر

٣ — جملەمی ؟ توکولمی ؟ — جملەدر · — نەچون ؟ — چونکوم أشیتکەندە بیر توشرنجەنی آکلاگیز.

٣ — جملە نەدەن یاصالا ؟ — سوزلەردەن یاصالا :

٣ — بو سوزلەرکە نە دیلەر ؟ — جملەنك موچەلەری دیلەر ·

٣ — بر جملەدە قاچ موچە بار ؟ — أکی موچە بار ·

٣ — موچەلەر قاچ تورلی ؟ — أکی تورلی · آصل موچە، ایپەرچەن موچە.

٣ — بو جملەدە ناصل موچەلەر بار ؟ — آصل موچەلەر· باش سوز وە حکم·

٣ — بو جملەدە باش سوز قایسی ؟ حکم قایسی ؟

ط — تاتار· باش سوز · جیبکیتدر · حکم در · کبی

مهم بیلدیرو

۱ ـ قالین، اینجه دەب أکیگه بولونگەن صاغلام سەسلەر شویلەده بولونور: آغزغا کوره: اوك، اورتا، آرقا سەس چیققاندا تیلنیك طوروشونا کوره: یوکسەك، اورطا، آلچاق.

۲ ـ طاگنای سەسلەرینده بولغان (ی) یاگلیشلیقمان تیش سەسلەری آراسینا توشکەن.

۳ ـ ص، ط، ژ، غ، ه. سەسلەریده اجنەبی سەسلەر صیراسیندا صایىلا بیلیر.

٤ ـ جدوەلده طاگنای سەسلەری دەب کوستەریلگەن ص، ط، ژ، ض، ظ. حاقیقاتدا تیش سەسلەریدر.

٥ ـ ٤٤ ـ نجی صحیفەده (۹٥) نومرولی بحث بیر یاگلیش نەتیجەسی اولاراق کیرگەن.

آرقاداشلار! کیتابدا دها بیر کوب أکسیکلەر، قصورلار بار أکەنینه شبهه یوق، لاکین کتابنك ایکینجی باصلووینداا بوتون یاگلیشلارینی توزەتیب، أکسیکلەرین طولدیرماغا چالیشاجاقمان.

Р. II. № 37. 1-я Гос. типо-лит. „Крымполиграфтреста“ № 146